

Українська асоціація релігієзнавців

**Відділення релігієзнавства Інституту філософії
ім. Г.С. Сковороди НАН України**

**Тернопільський Національний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського**

**Кременецький медичний фаховий коледж
імені Арсена Річинського**

**Матеріали
X ювілейних Річинських читань, приурочених 65-річчю
пам'яті Арсена Річинського**

Науковий збірник

За редакцією Петра Мазура та Олександра Сагана

Київ-Тернопіль-Кременець 2021

УДК 001
М 34

Матеріали X ювілейних Річинських читань,
приурочених 65-річчю пам'яті Арсена Річинського.
– Кременець: ФОП Грам'як П.В., 2021. 77 с.

Редакційна колегія: к.м.н. П. Мазур (голова), д.філос.н. О. Саган, д.філос.н.
А. Колодний, д.м.н. М. Кашуба, д.м.н. О. Лотоцька, д.філос.н. П. Яроцький.

Рецензенти: д.м.н. М. Андрейчин, д.філос.н. Л. Филипович, д.філос.н.
В. Шевченко.

Рекомендовано до друку Вченою радою Тернопільського
національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського (Протокол
від 25 травня 2021 р. № 6).

Спонсор видання: Кременецький медичний фаховий коледж імені Арсена
Річинського.

Відповідальний за випуск: к.м.н. П. Мазур.

Науковий збірник вміщує матеріали X ювілейних Річинських читань,
приурочених 65-річчю пам'яті Арсена Річинського, які відбулися 13 квітня
2021 року в режимі онлайн на базі Тернопільського національного медичного
університету імені І.Я. Горбачевського.

Статті у збірнику подані в авторських редакціях.

Усі права захищені.

ISBN 966-7364-00-3

© Відділення релігієзнавства Інституту
філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України,
2021

© Тернопільський національний медичний
університет ім. І.Я. Горбачевського, 2021

© Кременецький медичний фаховий коледж
імені Арсена Річинського, 2021

© Автори статей збірника, 2021

ЗМІСТ

1. ПРИВІТАННЯ

Епіфаній – Митрополит Київський і всієї України, Предстоятель Православної Церкви України	5
Михайло Головка – голова Тернопільської обласної ради	5
Олександр Саган – доктор філософських наук, професор, завідувач Відділенням релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України	6
Михайло Корда – доктор медичних наук, професор, ректор Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського	8

2. З ІСТОРІЇ ЧИТАНЬ

Петро Мазур (Кременець). З історії Річинських читань: від перших до ювілейних десятих	9
---	---

3. НАУКОВА СПАДЩИНА АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО

Анатолій Колодний (Київ). Арсен Річинський про синтетичні релігії і Національну церкву	16
Петро Яроцький (Київ). Визначальна роль Арсена Річинського у становленні національно-культурної і релігійної ідентичності українців (до століття Луцького церковного з'їзду в 1927 р.)	23
Петро Кралюк (Остріг). Арсен Річинський про творчість Федора Достоєвського	30
Микола Кашуба (Тернопіль). Якість і тривалість життя	34
Олена Лотоцька, Ольга Сопель, Галина Крицька, Світлана Кучер (Тернопіль). Проблеми водопостачання на початку XX століття з точки зору Арсена Річинського	41
Світлана Корнага (Тернопіль). Перебіг хіміорезистентного туберкульозу .	43
Костянтин Пашко (Тернопіль). А. Річинський про значення атмосфери	45
Ольга Федорів, Ольга Сопель (Тернопіль). Гігієнічні рекомендації А. Річинського до тканин та одягу	46
Наталія Флекей, Парасковія Флекей (Тернопіль). Арсен Річинський про провітрювання приміщень	48
Олександра Копач, Галина Крицька (Тернопіль). Арсен Річинський про проблему відходів	49
Наталія Мельник, Галина Крицька, Анастасія Білуха,	

Оксана Юрчишин (Тернопіль). Арсен Річинський про гігієнічне значення дихальної гімнастики	50
Неоніла Голка , (Тернопіль). Погляди А.В. Річинського на їжу і його застереження	52
Ольга Сопель, Олена Лотоцька, Олеся Сопель, Галина Крицька (Тернопіль). Гігієнічні вимоги до штучного освітлення у працях А. Річинського	54
Орися Смачило, Олена Лотоцька (Тернопіль). Арсен Річинський про значення і особливості природнього освітлення	55

4. РЕЦЕНЗІЯ

Любов Василів – Базюк (Лондон, Онтаріо, Канада). Після прочитання книги «Береза» (Картуська). авторів Олександра Ільїна і Петра Мазура	57
Про родину	61

5. ВОНИ БУЛИ З НАМИ

Любов Цалик (Ланівці) Софія Буняк	64
Петро Мазур (Кременець). Арсен-Ярослав Гудима	65
Петро Мазур (Кременець). Олександр Ільїн	67
Войтюк Надія (Нововолинськ) Леонід Михальчук, Людмила Річинська	70
Пісоцький Анатолій (Володимир-Волинський). Юрій Паєвський	72
Петро Мазур (Кременець). Гаврило Чернихівський	72
РІШЕННЯ X ЮВІЛЕЙНИХ РІЧИНСЬКИХ ЧИТАНЬ	74
АВТОРИ ЗБІРНИКА	75

1. ПРИВІТАННЯ

*Учасникам Х ювілейних Річинських читань,
приурочених 65-річчю пам'яті Арсена Річинського*

Шановні учасники Річинських читань!

13 квітня 2021 року виповнюється 65 років від дня смерті борця 20-40-х років ХХ ст. за Українське православ'я Арсена Річинського. Нині ми можемо оцінити його подвижницьку діяльність на ниві українського просвітництва, адже праці Арсена Річинського досі є актуальними для українців й надалі слугують справі розвитку духовності в нашій державі. Не випадково його непересічна книга «Проблеми української релігійної свідомості» (1933) вже тричі перевидавалася у незалежній Україні. Талант Річинського проявився у різноманітних напрямках – окрім медицини і богослів'я він багато зробив у сфері відродження української духовної музики, краєзнавства та становлення пластунства.

Особливо слід відзначити його вклад у дерусифікацію православ'я в Україні та розбудову українських церковних інституцій. Тож його внесок у нинішнє постання помісної Православної Церкви України є вагомим.

Бажаю всім учасникам читань не полишати цю важливу і необхідну для розвитку української духовності справу – дослідження власних історичних здобутків, вшанування наших світочів та об'єднання зусиль задля розбудови української Церкви й незалежної української Держави.

*З повагою ЕПІФАНІЙ –
Митрополит Київський і всієї України
Предстоятель Православної Церкви України*

Шановні учасники Річинських читань, присвячених 65-річчю пам'яті висококваліфікованого лікаря та філософа, шанованого релігієзнавця, культуролога, мистецтвознавця, талановитого церковного композитора, фольклориста, святого сповідника Арсена Річинського!

Від імені депутатського корпусу Тернопільської обласної ради та від себе особисто маю за честь привітати Вас з Х ювілейними Річинськими читаннями!

Багатогранна особистість і багаторічна науково-дослідницька спадщина Арсена Річинського заслуговують на повноцінне й детальне вивчення, а його внесок у створення власної релігійно-національної ідеології та звільнення українського православ'я від впливу недругів України важко

переоцінити. Пишаюся тим, що саме з ініціативи Кременецького фахового медичного коледжу відбуваються заходи, які повертають ім'я Арсена Річинського на малу Батьківщину, щоб воно знову зазвучало на повну силу не лише в Україні, а й стало відомим далеко за межами нашої держави.

Життєвий шлях Арсена Річинського розпочався в селі Тетильківці на Кременеччині. Його блискучий інтелект та неймовірна працьовитість вилилися у вагомий науковий і творчий доробок, який ми продовжуємо вивчати й сьогодні, кожного разу відкриваючи нові грані таланту видатного українського вченого. Арсен Річинський усе своє життя активно трудився також і на громадській ниві, боровся за незалежну Українську державу та церкву, зазнаючи репресій з боку польської та більшовицької влади.

Лікарська практика Арсена Річинського теж зазнала випробувань, адже успішний і талановитий медик змушений був працювати у людиноненависницькій системі концентраційних таборів. Відбуваючи заслання, він, попри все, не зламався та вистояв морально! Ні на мить не похитнулася його любов до України! І навіть там, в нелюдських умовах, Арсен Річинський проявляв людяність, жертвність та любов до ближнього, лікуючи і звільняючи від каторжних робіт в'язнів-українців.

Для нас постать Арсена Річинського є прикладом, дороговказом, священним орієнтиром на шляху до побудови сильної, заможної, самостійної держави – України для українців!

*Зі щирою повагою та шаную Михайло ГОЛОВКО –
голова Тернопільської обласної ради*

Шановні учасники X ювілейних Річинських читань, приурочених 65-річчю пам'яті Арсена Річинського

Перш ніж говорити про феномен Арсена Річинського, я хочу декілька слів сказати про людей, без яких ця непересічна особистість і донині була б мало званою в Україні. Йдеться про директора Кременецького медичного училища (нині це – медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського) Петра Мазура та керівника Відділення релігієзнавства ІФ НАН України Анатолія Колодного. Без цього тандему, без сумніву, Річинські читання не були б такими успішними і продуктивними. Тому висловлюю велику подяку цим успішним керівникам і дослідникам, які фактично на волонтерських засадах зуміли повернути пам'ять про А. Річинського та його напрацювання.

Так сталося, що я був учасником і членом оргкомітетів перших та всіх наступних Річинських читань. Тому готуючись до виступу, я віднайшов першу свою статтю в науковому журналі «Українське релігієзнавство» (1998, №8) про перші Річинські читання. Вони відбулися у м. Кременці 22 квітня 1998 р. з нагоди 65-річчя видруку праці Арсена Річинського «Проблеми

української релігійної свідомості». До речі, ця книга вже тричі перевидавалася у незалежній Україні (у 2000, 2002 та 2009 роках), що говорить про важливість і актуальність її ідей і для сьогодення. Цікавим є також Підсумковий документ перших Річинських читань, який повністю опублікований у журналі – багато тез цього документу вдалося втілити у життя.

Організаторами перших і всіх подальших читань незмінно залишаються: Українська Асоціація Релігієзнавців, Тернопільська медична академія (нині – національний медичний університет) імені І.Я. Горбачевського, Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Кременецьке медичне училище (нині – медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського). Окрім них, до організації Річинських читань у різні роки долучалися районні та обласні адміністрації, різноманітні громадські та наукові організації.

Серед людей, які дали потужний інтелектуальний та організаційний поштовх Річинським читанням, окрім уже згаданих А. Колодного та П. Мазура, слід відзначити дочку А. Річинського Людмилу, краєзнавців із Володимир-Волинського Леоніда Михальчука та Кременця Гаврила Чернихівського, релігієзнавців Арсена Гудиму, Петра Кралюка, Олександра Сагана, Надію Стоколос, Петра Яроцького та багатьох інших дослідників.

Таким чином, ось уже 23 роки нас збирає і об'єднує постать Арсена Річинського. Не в останню чергу через його талановитість у багатьох напрямках наукової та громадської діяльності. Талант А. Річинського проявився передусім у медицині. Проте успіхи у професії (а він був популярним лікарем) не обмежили його громадську активність. Його книги показали, що він глибоко розібрався у богослів'ї та принципових питаннях буття церковних інституцій в тій чи іншій країні. Окрім того, він залишив помітний слід у сфері відродження української духовної музики, становлення на теренах України пластунства, займався краєзнавством і літературою.

А. Річинський справедливо вважав, що без минулого немає майбутнього. І нам слід повертатися до свого правдивого минулого, а не того, що нам писали (і досі пишуть) наші окупанти – світського чи духовного чину. Тому вшановуючи Арсена Річинського, ми не лише повертаємо цю непересічну людину із небуття, але й повертаємо українцям нашу історію, відроджуємо традиції просвітництва, яким все життя займався А. Річинський. Адже ми на цих читаннях охоплюємо не лише вузьке коло фахівців, але й широкий загал зацікавлених осіб. Вже з перших Річинських читань, які були проведені у будинках культури рідного села А. Річинського (Тетильківцях) та м. Кременця, заклалася традиція залучати на читання представників громадських організацій, студентів, всіх бажаючих послухати про цю особу та його діяльність. Так було у Кременці, Тернополі, Володимир-Волинському, Ізяславі – скрізь, де проводилися читання. А нині, у зв'язку із форматом онлайн-читань, до нас можуть приєднатися всі бажаючі без територіальних обмежень.

Бажаю всім учасникам – доповідачам та слухачам – не припиняти цікавитися історією життя та напрацюваннями А.Річинського. Він надзвичайно глибокий дослідник та успішний організатор. Його спадщина надихає і породжує нові ідеї, попри те, що ми нині відзначаємо уже 65-річчя з дня його смерті.

*З повагою Олександр САГАН –
завідувач Відділенням релігієзнавства
Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України*

Шановні учасники десятих Річинських читань!

Цьогорічні читання присвячено світлій пам'яті Арсена Річинського. 65 років тому закінчився земний шлях цього великого патріота України.

Програма сьогоднішніх читань дає нам чітке уявлення про те, якою багатогранною та різносторонньою є наукова, культурна і просвітницька спадщина Річинського. Його внесок був вагомим у багатьох галузях знань, таких як медицина, релігієзнавство, публіцистика, фольклор і культура.

Десяті Річинські читання присвячено вивченню напрацювань відомого нашого земляка в царині медицини, а саме його поглядам на гігієну, які він виклав у своїй книзі «Курс гігієни (науки про здоров'я)». Книга вийшла друком у 1919 році в Ізяславі (Хмельницької області), де Річинський працював лікарем і одночасно вчителював у вищій початковій школі. Це видання було написано як підручник для учнів гімназій.

До вивчення творчого спадку Арсена Річинського долучилися науковці нашого університету. Значний внесок у відкриття його імені для громадян України зробив свого часу професор Арсен Миколайович Гудима. На попередні Річинські читання свої матеріали підготували професори Михайло Андрейчин та Стефан Хміль спільно зі співробітниками очолюваних ними кафедр. Сьогодні науковці Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського також представлять власні дослідження про життєвий і професійний шлях Арсена Річинського.

Учасникам читань бажаю здоров'я, плідної праці у вивченні багатой і різнопланової спадщини Арсена Васильовича, а також успіхів у розбудові незалежної України.

*З повагою Михайло КОРДА –
ректор Тернопільського національного
медичного університету імені І.Я. Горбачевського*

2. З ІСТОРІЇ ЧИТАНЬ

Петро Мазур

З історії Річинських читань: від перших до ювілейних десятих

Повернення на Батьківщину імені Арсена Річинського – українського громадського, політичного і церковного діяча, композитора, краєзнавця, фотографа, основоположника української етнології релігії, Святого сповідника та лікаря – розпочалося 22 квітня 1998 року. У цей день у м. Кременці відбулися перші Річинські читання, присвячені 65-річчю виходу у світ книги «Проблеми української релігійної свідомості». Засновниками читань стали: Українська асоціація релігієзнавців, Тернопільська державна медична академія ім. І.Я.Горбачевського (тепер національний медичний університет), Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, Кременецьке медичне училище (тепер медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського).

На читаннях з доповідями виступили: краєзнавець Леонід Михальчук (Володимир-Волинський), кандидат історичних наук Надія Стоколос (Рівне), професори Анатолій Колодний та Петро Яроцький (Київ), кандидат філософських наук Олександр Саган (Київ), дочка А.Річинського Людмила (Нововолинськ), краєзнавець Гаврило Чернихівський та кандидат медичних наук Петро Мазур (Кременець), доцент Арсен Гудима (Тернопіль).

Було прийнято Підсумковий документ перших Річинських читань, серед пунктів-завдань якого були: видання книги А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомості»; присвоєння імені А. Річинського Кременецькому медичному училищу та одній із вулиць м. Кременця; створення постійно діючого Оргкомітету читань і проведення їх раз на два роки; інформування про проведення Річинських читань керівництва Українських Православних Церков тощо. На читаннях Тернопільські кінематографісти відзняли документальний фільм «Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я». За результатами читань було видано збірник наукових праць [1].

24 травня 1999 року Постановою № 683 Кабінет Міністрів України присвоїв Кременецькому медичному училищу ім'я Арсена Річинського. У 2000 році було перевидано головну книгу його життя «Проблеми української релігійної свідомості» / Упорядники А. Колодний, О. Саган. К.: Світ Знань, 2000. 432 с.

Другі Річинські читання відбулися 22 вересня 2000 року у Кременці та були приурочені виходу у світ другого видання книги А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомості». Крім виступаючих на перших читаннях, на других виступили: доктор філософських наук Валентин Вандишев (Суми), кандидати філософських наук Людмила Филипович та Роман Прокопчук (Київ), доктор філософських наук Петро Кралюк (Рівне), письменниця Софія Буняк (Ланівці). На читаннях відбулася прем'єра документального фільму про А. Річинського.

Цікаво проходили треті Річинські читання, приурочені 110-річчю від дня народження А. Річинського. Розпочались вони Міжнародною урочистою академією, яка відбулась зранку 12 червня 2002 року у Тернопільській державній медичній академії ім. І.Я. Горбачевського (тепер національний медичний університет). У післяобідню пору того ж дня у Кременецькому медичному училищі імені Арсена Річинського розпочались читання, робота яких продовжилась 13 червня у м. Володимир-Волинському. На стіні навчального корпусу училища по вул. Ю.Словацького, 12 (м. Кременець) та будинку, який побудував А. Річинський (м. Володимир-Волинський), були відкриті меморіальні дошки. Автори: Ірина та Іван (сестра та брат) Дацюки; архітектор – заслужений архітектор України, голова спілки архітекторів Волині Андрон Бідзіля; монтаж – Володимир Андріївський із Луцька.

Окрім науковців із Києва, на читаннях виступили багато місцевих науковців та громадських діячів. Зокрема із Тернопільської області на читаннях виступили: Надія Донугло, Галина Попадинець, Наталія Волотовська, Дарія Чубата, Ярослав Стоцький, Елла Бистрицька, Стефан Хміль, Люба Лимар, Богдан Береза, Любомир Білик, Богдан Андрушків, Петро Мазур, Арсен Гудима. Із Волинської області: Володимир Гика, Геннадій Бондаренко, Володимир Баран, Анатолій Силюк, Мирослава Філіпович, Анатолій Пісоцький.

У 2002 році була повторно перевидана книга «Проблеми української релігійної свідомості» / Упорядники А. Колодний, О. Саган / Видання третє. Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. 448 с. Слід зазначити, що у третьому виданні вдалося відновити частину тексту книги, які вилучив польський цензор при виданні книги в 1933 році. Тому перше видання і друге перевидання книги вийшли з купюрами тексту.

14 квітня 2004 року групу науковців, причетних до відкриття імені й популяризації праць Арсена Річинського, нагородив церковними орденами Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет. Нагородження відбувалось в резиденції патріарха по вулиці Пушкінській у Києві. Серед нагороджених – активні учасники Річинських читань: Михайло Андрейчин, Арсен Гудима, Анатолій Колодний, Петро Кралюк, Петро Мазур, Олександр Саган, Людмила Філіпович.

Четверті Річинські читання відбулися 22 жовтня 2004 року у м. Києві в приміщенні Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Це дозволило долучити до проведення читань багато нових науковців. Зокрема доєдналися кандидати філософських наук: Олег Бучма, Ольга Недавня, Сергій Здіорук (Київ) та Леонід Кондратик (Луцьк), доктор богослов'я, професор Дмитро Степовик, Раїса Лиша та Арсен Марчишак (Київ), Іван Дацюк (Луцьк), Руслана Шеретюк (Рівне), Петро Стеблина (Тернопіль). Виступили на читаннях також доктор філософських наук, професор Людмила Філіпович (Київ) та доктор історичних наук, професор Надія Стоколос (Рівне).

24 травня 2004 року в училищі був проведений урочистий прийом з нагоди 5-річчя присвоєння йому імені Арсена Річинського. На прийомі

виступили: П. Мазур, Г. Голуб, Г. Чернихівський, було переглянуто два відеосюжети про життя просвітителя та експозицію відкритого того ж дня музею його імені. Екскурсію провели студентки Н. Кисіль та І. Трифонюк.

2 грудня 2008 року відбулося відкриття оновленої експозиції музею.

П'яті Річинські читання відбулись 4 листопада 2006 року в Кременецькому медичному училищі імені Арсена Річинського на пошанування 50-річчя смерті А. Річинського. У заході взяли участь науковці з Києва, Тернополя, Луцька, Острога, Кременця. Зокрема доктори філософських наук, професори Анатолій Колодний, Леонід Кондратик, Петро Кралюк, Віталій Шевченко, Петро Яроцький, доктор медичних наук Михайло Андрейчин, професор Арсен Гудима. Кандидати наук Олег Бучма, Петро Мазур, Павло Павленко. Викладачі Галина Голуб, Борис Семенюк, отець Андрій Височанський, викладачі Юлія Візитів, Руслана Шеретюк (Рівне) та співробітник Луганської облдержадміністрації Оксана Ющишин. Цікавим був виступ на читаннях Юрія Паєвського з Червонограда «Арсен Річинський був моїм Хресним Батьком». Виступ Ю. Паєвського використали Анатолій Пісоцький та Надія Войтюк при написанні розділу про А. Річинського в книзі «Інтелігенція Волині: погляд крізь призму часу» / Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 174 с.. У зазначеній книзі опублікована праця А. Річинського «Старий город Волинь» (Львів: Наша Батьківщина, 1938. 14 с. (Красзнавча бібліотека; вип. 1)).

За результатами читань вийшов збірник наукових праць [2]. Оскільки ще у 2003 році в Тернопільському обласному архіві було знайдено повне видання книги «Проблеми української релігійної свідомості», у збірнику праць п'ятих Річинських читань були опубліковані ті уривки із книги, які були конфісковані польським цензором у 1933 році.

Шості читання «Арсен Річинський і проблеми Помісної Української Церкви» відбулися 15 листопада 2008 року у Галицькому інституті імені В'ячеслава Чорновола Національного інституту «Києво-Могилянська академія» (тепер Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола). На читаннях виступили науковці та громадські діячі з Києва, Львова та Острога: Анатолій Колодний, Олександр Саган, Петро Яроцький, Віталій Шевченко (Київ), Андрій Пашук (Львів), Петро Кралюк (Острог), священники о. Раман Стефанюк, о. Мирон Гах, Костянтин Недзельський (Херсон), Олександр Солдатов (Москва), Сергій Здіорук, Оксана Альошина (Київ), Петро Мазур, Олександр Ільїн (Пінськ, Білорусь), Надія Войтюк (Нововолинськ), Анатолій Пісоцький (Володимир-Волинський), Валентина Зевако, Ольга Зарих та Тетяна Решетука, Арсен Гудима (Тернопіль). Читання набрали статусу Міжнародних. Вийшов друком збірник наукових праць [3].

У 2009 році, із благословення Предстоятеля УАПЦ, митрополита Київського і всієї України Мефодія вийшло повне, доцензурне видання книги «Проблеми української релігійної свідомості» / Упорядник Арсен Гудима / видання четверте, виправлене, доповнене. Тернопіль: ТзОВ Терно-граф, 2009. 368 с.. А 26 серпня 2009 року Богословська комісія з канонізації святих

Української Автокефальної Православної Церкви причислила Арсена Річинського до лику святих сповідників Українського православ'я.

У 2010 році вийшла друком книга Арсена Гудими «Лікар Арсен Річинський – Святий Сповідник Українського Православ'я» (бібліотека православного українця). Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 2010. 27 с. Слід зазначити, що у 2008 році вийшло друге, виправлене видання монографії того ж автора «Харизма Арсена Річинського». Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 144 с. (перше видання вийшло у 2007 році).

Сьомі Міжнародні Річинські читання «Арсен Річинський і сучасний стан духовного поступу українського народу» були присвячені 70-річчю утворення Кременецького медичного училища імені Арсена Річинського. Читання відбулися 8 жовтня 2010 року у м. Кременці. Із доповідями виступили: Анатолій Колодний, Петро Кралюк, Олександр Саган, Віталій Шевченко, Дмитро Базик, Арсен Гудима, Олена Гудзенко-Александрук, Петро Мазур, Олександр Ільїн, Гаврило Чернихівський, Наталія Гетьман, Галина Голуб, Ольга Кралюк. Доповіді опубліковані у науковому збірнику [4].

Того ж дня на території училища був відкритий і освячений пам'ятний знак на честь А. Річинського (автор Ірина Дацюк). 26 жовтня 2012 року на фасаді хірургічного відділення Ізяславської районної лікарні, де він працював, було відкрито пам'ятну таблицю Арсенові Річинському.

Восьмі Міжнародні Річинські читання відбувались у Кременці (14-15 листопада 2012 року) і були присвячені 120-річчю з дня народження Арсена Річинського. На читання свої роботи подали і виступили: Елла Бистрицька, Стефан Хміль, Леся Романчук, Зінаїда Кучма, Ірина Маланчин, Оксана Рудакевич, Михайло Андрейчин, Арсен Гудима, Дарія Чубата, Людмила та Олена Мазур (Тернопіль); Петро Яроцький, Анатолій Колодний, Олександр Саган (Київ); Петро Кралюк, Оксана Альошина (Острог); Леонід Кондратик (Луцьк); Оксана Лютко, Надія Стоколос, Анатолій Пісоцький (Рівне); Василь Панасюк (Чортків); Ірина Скакальська, Петро Мазур, Ольга Кралюк, Євгенія Горошко, Галина Голуб (Кременець); Олександр Ільїн (Пінськ, Білорусь). У читаннях вперше прийняв участь і виступив син А. Річинського – Віктор Северянов із Кам'янця-Подільського.

Читання розпочалися покладанням квітів на могилу А. Річинського на міському кладовищі біля с. Підгородне Тернопільського району. Останки просвітителя були перевезені на Батьківщину ще 14 жовтня 2006 року. Цю нелегку справу здійснила експедиція від УАПЦ під керівництвом першого помічника Блаженнішого Митрополита Мефодія Наталії Шевчук. Експугація та перевезення стали можливими завдяки особистому сприянню президента Казахстану Нусултана Назарбаєва та організаційній роботі посольства України в Казахстані.

У збірнику наукових праць восьми Річинських читань було опубліковано віднайдені праці Арсена Річинського «На Манівцях» (редакторська підготовка А.Колодного та О.Сагана) та «До щастя слави і свободи» (редакторська підготовка П. Мазура та А. Гудими) [5].

У рішеннях восьми читань записано про необхідність віднайти можливість отримати праці Арсена Річинського з питань медицини та проведення наступних Річинських читань в Ізяславі (Хмельницька область). В Ізяславі Арсен Річинський працював хірургом у повітовій лікарні (з 31 травня 1917 року до 9 квітня 1920 року). 15 лютого 2016 року, за розпорядженням міського голови, ім'ям Арсена Річинського названо вулицю в Ізяславі.

8 грудня 2016 року в м. Ізяславі було проведено дев'ять Міжнародні Річинські читання «Арсен Річинський і Заславщина», присвячені 60-річчю пам'яті Арсена Річинського та 100-річчю відкриття Ізяславської районної лікарні. Привітання учасникам читань надіслав академік НАН України Мирослав Попович України, директор Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. З привітаннями виступили: Борис Яцков, голова Ізяславської районної державної адміністрації; Сергій Шлегель, голова Ізяславської районної ради; Валентина Корнійчук, голова Ізяславської міської ради.

Із доповідями виступили: Віктор Кучерук, Олександр Агапій (Ізяслав); Анатолій Колодний, Олександр Саган, Петро Яроцький (Київ); Петро Мазур, Ольга Кралюк, Галина Голуб, Наталія Гетьман, о. Василь Хоміцький (Кременець); Елла Бистрицька, Михайло Андрейчин, Ярина Йосик, Ірина Шмадило (Тернопіль); Олександр Ільїн (Пінськ, Білорусь); Петро Кралюк (Острог), голова фонду пам'яті Блаженнішого Митрополита Мефодія Наталія Шевчук.

Перед читаннями серед учнів шкіл району був проведений конкурс презентацій про життя Арсена Річинського, про результати якого доповіла методистка Ізяславського районного будинку творчості дітей та юнацтва Лариса Хмиз. На читаннях виступили учні-переможці конкурсу: Антон Грабарчук та Марія Яцкова (Ізяславський НВК «ЗОШ I-II ст. №2, ліцей» ім. Олександра Кушнірука); Марина Колосінська (Михлянська загальноосвітня школа I-III ступенів); Катерина Ткачук (Борисівський НВК «ЗОШ I-III ст. – дитячий садок», заступник голови ради учнівського самоврядування).

Слово від рідних на читаннях мала внучка А. Річинського Наталія Северянова-Куц.

За результатами читань видано збірник наукових праць [6]. У збірнику вперше опубліковано матеріали про віднайдену в 2015 році книгу А. Річинського «Курс гігієни (науки про здоров'я)», яку він видав у 1919 році в Ізяславі. Нинішні, десяти ювілейні читання, які проходили в режимі онлайн через епідеміологічну ситуацію, повністю присвячені вивченню і аналізу цієї книги.

28 листопада 2017 р. у Волинському краєзнавчому музеї м. Луцька відбулася наукова академія, приурочена до 125-річниці з дня народження Арсена Річинського та до 90-річчя проведення церковного з'їзду на Волині, на який П. Мазур виступив з доповіддю «Вшанування пам'яті Арсена Річинського».

Пошановують просвітителя і в селі Тетильківці Кременецького району, де він народився. 8 листопада 2020 року тут відбулося відкриття і освячення меморіальної дошки Арсенові Річинському.

Отже, з часу перших Річинських читань основні праці А. Річинського були перевидані самостійно та надруковані в матеріалах читань, або інших виданнях.

Крім того, його книга «Курс гігієни (науки про здоров'я)». Додаток до НОВОЇ ДОРОГИ – Вістника Ізяславської Повітової Народної Ради / м. Ізяслав на Волині, 1919. 392 с. оцифрована і розміщена на сайті Харківської Державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка (<https://www.calameo.com/read/00063294505a63a5a04f6>).

28 квітня 2021 року в Тернопільському національному педагогічному університеті ім. Володимира Гнатюка відбувся захист дисертації Олени Кравчук на тему «Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність Арсена Річинського (1892-1956)» на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. В дисертаційній роботі використані матеріали Річинських читань.

В аспекті вивчення біографії та творчості Арсена Річинського вийшло ряд книг:

- Світлий розум, шляхетне серце. Родина Річинських: спогади листування / Упорядник Людмила Річинська. Луцьк: Терен. 68 с.
- Іде зірда чудна. Раритетні українські колядки: Пісенний збірник. Упорядник Приходько М. І. Луцьк: ПВД Твердиня, 2007. 36 с.
- За тебе Україно. З архіву в'язнів концтабору Береза-Картузька (1934-1935) часів II-ї Річі Посполитої Польської / Олександр Ільїн, Петро Мазур, Арсен Гудима, Сергій Шандрук. Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 2010. 254 с. Друге, доповнене і перероблене видання цієї книги вийшло в 2014 році / Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 2014. 536 с.
- Вогнище на дощі. Нотатки есеїста / Ігор Фарина. Тернопіль: Воля, 2011. 120 с.
- Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нарис життя і діяльності: Монографія / Ірина Скакальська. Тернопіль: Астон, 2012. 180 с.
- Нариси історії Береза-Картузького концтабору (липень 1934 – вересень 1939) / О.Л. Ільїн, П.Є. Мазур. Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 2019. 640 с.
- Мої обереги / видання друге, виправлене і доповнене / Арсен Гудима. Тернопіль: Астон, 2013. 240 с.

За час із 1998 року окремі учасники Річинських читань завершили свій земний шлях. Історія читань та людська пам'ять бережуть спогади про доньку А. Річинського Людмилу та його похресника Юрія Паєвського, краєзнавців Гаврила Чернихівського та Леоніда Михальчука, професора Арсена Гудиму, письменницю Софію Буняк, доцента Олександра Ільїна.

Список використаних джерел

1. Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я / Матеріали перших

- Річинських читань, присвячених 65-річчю видруку праці “Проблеми української релігійної свідомості” / відповідальний за випуск П.Є. Мазур. Київ – Тернопіль – Кременець: Лановецьке поліграфічне вид-во “Топаз”, 1998. 58 с.
2. Арсен Річинський – видатний український громадський діяч: науковець-релігієзнавець / Матеріали V Річинських читань: наук. зб. / відповідальні за випуск А. Гудима, А. Колодний, П. Мазур. Київ – Кременець: ВАТ “Папірус”, 2007. 96 с.
 3. Арсен Річинський і проблеми помісної Української Церкви: наук. зб. VI Міжнародних Річинських читань / ред. А. Колодний, А. Гудима. Тернопіль: Ред. вид. відділ Галицького ін-ту, 2009. 102 с.
 4. Арсен Річинський і сучасний стан духовного поступу українського народу / Матеріали VII Міжнародних Річинських читань, присвячених 70-річчю утворення Кременецького медичного училища імені Арсена Річинського: наук. зб. / за ред. А. Колодного та П. Мазура. Київ – Кременець, 2011. 104 с.
 5. Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань, присвячених 120-річчю з дня народження Арсена Річинського: наук. зб. / за ред. А. Колодного та П. Мазура. Київ – Кременець: ТОВ ПАПІРУС-К, 2012. 260 с.
 6. Арсен Річинський в житті Заславщини і в контексті української науки / Матеріали IX Річинських читань з міжнародною участю «Арсен Річинський і Заславщина», присвячених 60-річчю пам’яті Арсена Річинського та 100-річчю відкриття Ізяславської районної лікарні: наук. зб. / за ред. А. Колодного та П. Мазура. Тернопіль: Терно-граф, 2017. 140 с.

3. НАУКОВА СПАДЩИНА АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО

Анатолій Колодний

Арсен Річинський про синтетичні релігії і Національну церкву

Досліджуючи мандрування українського народу в його історії духовною культурою, Арсен Річинський відзначає, що на цих шляхах блукання по чужих святинях загинуло не одне покоління українців, некритично переймаючи часто чужі ідеї і помисли. Власне із-за цього у них не відбувалася кристалізація своєї власної духовності й вибудова власної долі. В цьому, а не в якихось мілітарних поразках, мислитель вбачав найбільшу небезпеку для України. Якщо ті ж поляки, будучи, як і ми розташованими на світовому роздоріжжі російсько-німецької для них неволі, нічого не засвоїли для себе чужого, то «українська психіка, релігійний світогляд та мистецтво і вся наша історія навпаки засвідчують синтетичну вдачу українського народу. Щоб сповнити своє синтетичне призначення українець мусив навпаки зживатися з обома світами, обома відмінними культурами. Мусив засвоювати їхні цінності і органічно їх перетравлювати» (Див.: Річинський Арсен. Проблеми української релігійної свідомості. – Київ-Тернопіль, 2000. – С. 376-377).

Це характеризує зокрема процес прийняття Володимиром християнства. Не завершивши розпочатий в 992 році процес формування рідновірвської релігії русинів шляхом поєднання відособлених плем'яних вірувань, князь в 998 році пішов по шляху силового насадження на Русі («хто не прийде до ріки, буде мені противним») християнства, запозиченого в його православній основі із Візантії. А оскільки християнство є релігією людини і міжособистісних відносин, то воно не змогло витіснити із свідомості давніх русинів язичництво – релігію сакралізованої природи і господарки в ній людини. Зрештою маємо двовір'я – охристиянізоване язичництво і оязичнене християнство. Християнство всяк нищило наше рідне – традиційні вияви вірувань і обрядових діянь русинів, здорового способу життя і відносин, подеколи дещо асимілюючи їх, а частіше – подаючи як поганство і у всілякий вияв насилля відкидаючи і заперечуючи.

Небезпека синтетичності зростає до найвищої міри, коли чужа ідеологія захоплює не одиниці, а провід нації. Таке було у нас, коли повинь латинізації відібрала мозок нашої нації – всі найвизначніші українські родини. Потерпіли при цьому і українська державність, і релігійні питання. Освічені верстви опинилися в латинському таборі і не могли впливати на справи унії, яка через те перейшла в чужі руки й на довгі роки була дискредитована. Подібне сталося й тоді, коли Україну залила повинь російського максималізму і нігілізму: з'явилася московська стадність, культ юрби. До речі, останнє відчувається і сьогодні при домінуванні в Україні московського православ'я. І тут слушно звучить думка Арсена Річинського,

що українці «рабськи тримаються московських взірців й навіть якщо й хочуть мислити самостійно, всеодно мислять чужими категоріями. Саме тому переважаюча більшість малокультурного населення майоризує у нас культурну меншість» (Там само. – С. 378). Так, ця «більшість» мислить категоріями Московської Церкви в оцінках подій на своєму Сході (не війна Росії, а громадянське протистояння, не вороги нам росіяни, а брати та ін.).

Зрештою, А. Річинський висновує: «Синтетична вдача українського народу принесла йому чимало зла, чимало лиха, коли він, зближаючись із чужими культурами, нашими судженнями, не вмів відрізнити свого від чужого, отруювався чужими поглядами, забував про свою духовну самотність, про свою особливу національну місію» (Там само. – С. 379).

В людській історії свою суспільну присутність і функціональність релігія виявляє насамперед через її національний контекст. У такий спосіб вона покликана формувати у представників етносів осмислене уявлення про їх національну ідентичність, захищати її, бо ж ігнорування останньої веде до дезорієнтації особи в її суспільному бутті, а то й призводить до суспільної нестабільності. Ця думка знаходить своє теоретичне вираження в працях А. Річинського. Кожний народ, зауважував він, має свій шлях до Бога і тільки на ньому він знайде щастя й історичне виправдання. Засвоюючи «навіть одну й ту ж саму релігію, кожний народ знаходить в ній щось для себе найвідповідніше, найближче» (Там само. – С. 358).

Національне відродження будь-якого етносу, як це засвідчує історія, не лише стимулює активізацію релігійної і суспільної діяльності різних конфесій на їх національному ґрунті, а й зумовлює виокремлення питання про національну релігію цієї соціальної спільноти, її інституалізацію. Цьому процесу може плідно слугувати глибоко досліджені А. Річинським проблеми етнології релігії. Актуалізація означеного в назві статті питання за нинішніх українських реалій зумовлена рядом факторів:

По-перше, політика гомогенізації українського народу щодо тих чи інших національно-релігійних ідей, яку проводять нині деякі представники творчої інтелігенції, спрямована на формування уявлення про християнство (в тій чи іншій його конфесійній визначеності) як єдиного носія національної самотності та національних традицій. Саме тому й робиться спроба національно орієнтованих сил в Україні використати релігію як засіб духовного відродження українського етносу.

По-друге, проблема національної релігії постала ще й тому, що відродити всеціло українську культуру можна лише за умови включення до неї всіх складових духовності нашого етносу, в тому числі й тих, які тривалий час розглядалися як щось акультурне, чуже для нього.

По-третє, лише наявність своїх релігійних інституцій дає можливість нації входити в різні міжнародні релігійні центри і виражати там інтереси своєї національної держави і водночас обороняти свій національний духовний простір від зовнішньої агресії на нього з боку чужоземних конфесій і церков.

По-четверте, в наш час політичні сили одіозного комуністичного стану змикаються з ортодоксальним обскурантизмом релігійних діячів Російського Православ'я, концепцією «русского мира» Московського патріарха Кирила, загрожуючи не лише демократії в Росії, а й суверенності будь-якого народу (в тому числі й українського), що не скорився й не хоче стати «під високу руку Москви».

Релігійні ідеї, навіть маючи понадетнічний характер, що характерно зокрема для християнства, все одно реалізуються в національній формі, бо ж носії релігійності з необхідністю належать до певного етносу. Етноконфесійна специфіка релігії, яка формується через взаємодію її з етнічними чинниками, суттєво допомагає усвідомленню нацією саме своєї самоцінності й самодостатності. «Проповідь «наднаціонального» християнства, – наголошує А. Річинський – служить тільки для маскуванню національної гегемонії одних і баламучення інших» (Там само).

Українська нація, розбудовуючи свою державність, відроджуючи свої поруйновані і вибудовуючи ще ненабуті національні структури, з необхідністю має відтворити всі неодмінні свої атрибути. Не останню роль серед них має зайняти її Єдина Православна Помісна Церква.

Православна Церква України Московської юрисдикції, входячи складовою у структуру чітко національно визначеної Російської Патріархії, поширює думку про неблагодатність національних церков, що подеколи деким, на жаль, сприймається за істину. Відзначимо, що сама РПЦ при цьому за своєю природою і характером діяльності постає як стовідсотково національний, російський феномен, навіть певною мірою як державна церква Росії, що активно сприяє утвердженню імперських амбіцій (в тому числі й щодо України) нинішнього російського керівництва. Обстоюване Москвою так зване «русское православие» є по суті російським. Останнє було перейменоване на «руське» в сталінську добу, коли влада вирішила використати Московський Патріархат як засіб утвердження ідеї єдиної і неподільної Радянської держави, яка дещо почала розпадатися.

Розкриваючи ті складові, які характеризують особливості прочитання кожним народом християнства при прийнятті його у свій духовний світ, А. Річинський писав: «Ознакою окремого типу християнства служить відмінний напрямок релігійної думки, різниця національної психіки, суттєві особливості народного світогляду. Назовні – національне забарвлення культу (окрема літургічна мова, спів, музика, релігійно-поетична творчість). Далі – наростання місцевих церковно-народних звичаїв, особливостей внутрішнього устрою й церковного права. Нарешті – своєрідне релігійно-національне мистецтво» (Там само. – С. 367).

Мислитель наголошував ще й на тому, що культурно-релігійний синтез українця виражають його внутрішня релігійність, відразу до обрядового ідолопоклонства, до буквоїдства, до вивищення зовнішньої сторони релігії зі шкодою для її ідейного змісту (Там само. – С. 406). Вчитуючись у ці думки А. Річинського, приходиш до висновку, що дати лаконічне визначення поняття «національна релігія» надто тяжко, бо ж треба, як з'ясувалося,

узагальнити показники декількох параметрів її буття – історичного, географічного, етнокультурного, демографічного, лінгвістичного, праксеологічного й інших. Відтак національна релігія – це самобутня конфесійна система релігійних вірувань і дій, яка сформована певним етносом за умов багатовікового проживання на одній території під впливом своїх традиційних форм світогляду, звичаїв і вірувань, виражена рідною мовою і в прийнятих символічних формах, що постає як невід’ємний елемент культури і самосвідомості свого носія і підпорядкована практичній реалізації його національного інтересу і духовних потреб.

Поняття «національна релігія» не тотожне поняттю «національна церква». Так, у нас в країні «Українське православ’я» донедавна було інституалізоване лише в двох власне Українських Православних Церквах – Київського Патріархату і Автокефальній Церкві. То ж який зміст має поняття «національна церква»? Діячі українських церков частіше розкривають зміст його через функціональність таких церков у суспільній сфері. Так, митрополит Іларіон (Огієнко) відзначав, що «ідеологічна основа Української Православної Церкви – служити народові». Досліджуючи цю проблему, ми насамперед прийшли до висновку, що вона має охопити принаймні ряд визначальних параметрів свого буття (Див.: Історія релігії в Україні. – К., 1999). Відтак національною церквою є церква будь-якої конфесії, яка (1) функціонує в певний історичний період й, (2) опираючись на певну національну традицію і набувши при цьому етноконфесійної специфіки, (3) сприяє поступові етнокультури, самосвідомості й державницького менталітету визначеної нації, (4) користується національною мовою як богослужбовою та (5) має значний рівень поширення серед населення певної країни чи території. Поняття «національна церква» фіксує інституалізоване й ієрархізоване певним чином об’єднання послідовників певної національної релігії, через яку вона виражає свою сакральну, етноінтегративну функціональність. Відтак в ролі національних церков виступають конфесійні об’єднання певного етносу, які, функціонуючи в певний часовий проміжок історії, опираючись на свою етноконфесійну традицію, використовуючи мову свого народу як богослужбову й маючи масове поширення серед населення певної країни чи території, сприяють розвитку етнокультури, національної самосвідомості й державності своєї нації, утвердженню її національної ідентичності.

«Церква і Нація, як форми організації людства, – наголошує А. Річинський, – не можуть бути ані чужі, ані тим більше протирічити собі. Вони своїм предметом мають Вічне» (Річинський Арсен. Проблеми української релігійної свідомості. – С. 369). Мислитель формулює закон взаємовідносин Церкви і нації: «Універсальний зміст релігії, виявлений Церквою, насправді природно виражається у конкретних національних формах. Інакше кажучи, всесвітня ідея християнізації людства на практиці шириться й висловлюється насамперед за допомогою живої мови, національної культури і звичаїв кожного народу». Ми живемо в такий історичний час, коли обстоювання ідеї «єдино справедливої віри», якоїсь

вигаданої “канонічної території”, до чого вдається Московська Церква, зримо відходять в минуле, а поліконфесійність держав та націй, їх різноцерковність є об'єктивною реальністю, з чим слід рахуватися.

Велика кількість канонічноправних джерел засвідчує неспроможність і облудливість різних упереджених заяв та виступів щодо права на конституювання Української Національної Церкви. «Національна» за умов давньої поліконфесійності українського етносу зовсім не означає, що на перспективу вона стане «єдиною» для всієї нації. Вона не є також аналогом національно-державної релігії (на кшталт Росії, Греції чи Грузії), хоч остання, природно, може формувати національну Церкву. Національною в Україні постає не та церква, яка використовує у своїй назві щось від корінного етносу, функціонує на його рідній землі чи має порівняно тривалу тут історію. Якщо церква ігнорує в своїй діяльності національну мову корінного етносу, всеціло підпорядкована в ній зарубіжному центру, що нехтує наші національні інтереси, а то й працює проти української суверенності, то вона не є українською національною навіть за умови належності значної кількості її парафіян до українського етносу. Більше того, вона у своєму функціонуванні постає як церква центру своєї юрисдикції, зрештою – українофобською інституцією.

В наших нинішніх складних і важких умовах національного відродження в ролі національної постає та церква, яка несе національну ідею – незалежність країни, сприяє розвитку і збереженню нашої національної культури, зокрема української мови, репрезентує в різних релігійних центрах та інституціях, в т.ч. й в центрі своєї юрисдикції, нашу суверенну державу. Нині в Україні до національних релігійних об'єднань можна віднести лише Православну Церкву України, Українську Греко-Католицьку Церкву, Українську лютеранську, а також рідновірські течії. Певну національну зорієнтованість виявляють в Україні окремі протестантські церкви, зокрема очолювана М.С. Паночком Церква Християн віри євангельської п'ятидесятників, деякі інші.

Поняття «національна церква» не тотожне поняттю «державна церква». Якщо перша постає складовою духовно-культурного розвою нації, то друга – складовою соціально-політичного процесу. Для цього їй не обов'язково мати чільну історію в контексті автохтонно-національного розвитку. Якщо в одній державі може бути декілька національних церков чи течій, то державною в країні водночас постає переважно одна церковна інституція. Україна із-за своєї складної історії і поліконфесійності не може мати свою державну церкву, хоч на це й претендував очолюваний владикою Філаретом Київський Патріархат.

Якщо говорити про національні церкви, то їх інституалізація в країні має богословське, канонічне, етнічне та правове обґрунтування. Розглянемо їх коротко. 1. Богословське обґрунтування. Інколи можна чути застереження, що християнство – це вселенське, космополітичне явище, а тому надання йому національних рис – невиправданий акт. За умов України такого роду судження, особливо заяви про єдине світове православ'я, мають явно

українофобський підтекст. Вселенськість християнства, як це засвідчують «Дії апостолів», не в тому, що Церква Ісуса Христа має «одну мову і слово одне», а в тому, що його вчення завдяки місії апостолів серед різних народів у формах їх етнічного самовияву стало надбанням всіх, незалежно від кордонів, і на «мові кожного народу» (Дії 2:11). А мова кожного народу – це не лише рідні слова, а й рідні обрядові дії. Останні, як і слова, постають в ролі символічних знаків «справ Божих». 2. Канонічне обґрунтування. 34-те правило Святих Апостолів говорить: «Єпископам будь-якого народу належить знати першого серед них і визнавати його за главу». Наголосимо: «будь-якого народу». Отже, для повноти свого буття кожному з народів необхідно мати свою національну церкву, а відтак і свого першого єпископа при загальній кількості – не менше трьох. 3. Етнічне обґрунтування. Кожна нація має право на задоволення своїх релігійних потреб відповідно до своєї традиції і своєю рідною мовою. В 1-му Посланні до коринтян зазначається, що від проповіді в церкві чужою мовою ніякої користі не буде. «В Церкві волю п'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, аніж десять тисяч слів чужою мовою!» (I Кор. 14:19).

Всі з нині діючих у світі автокефальних і автономних православних церков пішли на проголошення своєї незалежності саме в контексті самостійного політичного й соціально-економічного розвитку своїх країн. Навіть Московська Церква виникла в 1448 році в період формування Московської держави і російського етносу. Дивним є лише те, що ця Церква чомусь схвалює самочинний шлях постання своєї самостійності в XV столітті і водночас відмовляє в праві на це церквам інших народів, у т.ч. й українському. 4. Правове обґрунтування. Кожна національна спільнота, згідно Паризької хартії для нової Європи (1990 рік), інших міжнародних правових документів, має право на свою релігійну самобутність, вираження, збереження і розвиток своїх особливих традицій і звичаїв. Держава повинна створювати умови для такого розвитку. Проте аналіз історії релігії в Україні, а також нинішня релігійна ситуація дають підстави для висновку, що утворення об'єднаної національної церкви на підставі визнання винятковості якоїсь однієї релігійної спільноти і згуртування навколо неї інших християнських течій практично і теоретично неможливе.

Водночас об'єднання наявних конфесій на якихось паритетних началах також не може відбутися з багатьох причин:

1) жодна з християнських конфесій в Україні не є витоковою, оскільки Володимир Великий прийняв ще конфесійно не поділене християнство;

2) час існування кожної з християнських конфесій зовсім не співпадає з часом існування християнства в Україні;

3) поява тієї чи іншої християнської конфесії – це не плід якоїсь суб'єктивної примхи, а відображення об'єктивного процесу історичного розвитку, тому й зникнення їх чи об'єднання можуть відбутися лише на такій же основі;

4) послідовники кожної конфесії сприймають її як єдино істинну національну релігію, тому це, а також сформована міжконфесійна

упередженість, відкидають можливість масового переходу послідовників однієї конфесії до іншої;

5) денационалізовані українці, а також росіяни та віруючі інших національностей сприймають як свою національно незорієнтовану УПЦ Московської юрисдикції, а тому загроза втрати серед них своїх послідовників перешкоджає останній повернутися до витокового Українського православ'я;

6) якщо греко-католицизм і український автокефалізм зберегли вірність Українському православному обряду й організаційним формам життя Володимирівського християнства, то УПЦ МП діє на основі оросіяненого православ'я і є українською не завдяки своїй суті, а відповідно до свого територіального розміщення;

7) непоступливість у визначенні ідентичності ідеї вселенського християнства, яке нібито прийняв Володимир Великий, служить перешкодою у віднайденні шляхів зближення християнських конфесій країни;

8) небажання керівництва християнських конфесій в Україні втратити свої позиції в організаційній структурі та відповідні привілеї й почесні.

Але це внутрішні чинники, які стають перешкодою процесу утворення єдиної національної християнської церкви в Україні. Є ще й зовнішні чинники і серед них насамперед протидія цьому процесу з боку Апостольської столиці й Московського та Константинопольського Патріархатів. Відтак, як на нас, ідея об'єднання християнських церков України в одну церковну інституцію нині не на часі і навряд чи можливе в наступному. Держава, має сприяти тепер, з одного боку, забезпеченню насамперед толерантних відносин між традиційними церквами, визнанню ними права на існування в країні інших конфесій, церковних утворень, а з другого – включенню їх в різні види спільної соціальної діяльності, значимої для національного і духовного відродження, процесу українського державотворення. Утворення єдиної православної церкви України, а тим більше Української християнської церкви, якщо реально оцінювати ситуацію, стане можливим лише тоді, коли весь народ України буде зорієнтований на вибудову суверенної держави, прийматиме за своє процес національного відродження в ній, знехтує вірою в необхідність жити в повному підпорядкуванні зарубіжним релігійним центрам, ставитиме в основу своєї віри витокову суть християнства, а не його пізніші організаційні чи обрядові нашарування і форми.

В Україні з часу постанови її незалежності йде мова про відродження Українського Православ'я, вибудову його Помісної Церкви. Але коли йде мова саме про відродження, то треба не обмежуватися при цьому лише інституалізацією незалежної церковної структури, а слід повернути у відроджуваний феномен те, що є від роду нашого українського, відтворити, звичайно із врахуванням вже нинішнього історичного часу, те, яким постало Українське Православ'я до поглинення його в 1686 році Московським Патріархатом з такими його рисами як соборноправність, демократизм, софійність, народність, національністність, побутовість, відкритість та ін. Тому православ'я у нас слід не українізувати, як це дехто радить, а

насамперед знемосковити його, як радив А. Річинський. «Єдиний вихід, який диктує нам логіка подій, – писав він, – це необхідність рішучого відмежування від будь-яких московських впливів. Слід не тільки берегти особливість української релігійної вдачі, а й свідомо поглибити її, відгородитися повністю від духовної зарази з північного Сходу... Відновити слід давнє Українське Православ'я, – радив мислитель, – з його народницькою структурою, з його світлими традиціями – громадянською активністю, релігійною терпимістю й поєднавчою тенденцією... Російське Православ'я чуже для нас не тільки своїм вузько-національним характером, але й своїм еретичним змістом, а російська культура, будучи просякнутою матеріалізмом і нігілізмом, несе спустошення й загибель для нашої душі» (Там само. – С. 258). «Проповідь же «наднаціонального християнства», – відзначає мислитель, – служить тільки для маскування національної гегемонії одних і баламучення інших» (Там само. – С. 370). Водночас і утвердження українського церковно-національного руху, наголошує А. Річинський, – не можна обмежувати «тільки запровадженням української мови в богослужіння». «Недалеко зайдуть ті миряни, – пише він, – що обмежуються лише жаданням українізації обряду, а не дбають про впровадження в Церкві українського духу, забувають про традиційну соборноправність, духовне розуміння релігії, про необхідність прилучення і приєднання ворогуючих течій християнства» (Там само. – С. 410).

Проведений нами вище аналіз природи національної церкви, проблем її становлення в українському контексті на основі творчого доробку Арсена Річинського засвідчує те, що саме завдяки своїм зв'язкам з ідентичністю людини, структурами її спільнотного життя релігія надає цілісність і осмисленість нашій національній самосвідомості. Ігнорування останніх веде до роз'єднання людей, руйнації тих структур людського співжиття, через які і в яких формується ідентичність особи, до неукоріненості останньої в різних сферах суспільної ідентичності, однією з яких є національна церква. «За допомогою чужої голови України не збудувати!» – наголошує А. Річинський (Там само. – С. 256).

Петро Яроцький

**Визначальна роль Арсена Річинського у становленні
національно-культурної і релігійної ідентичності українців
(до століття Луцького церковного з'їзду в 1927 р.)**

Анотація. Надзвичайно плідний процес становлення національно-культурної і релігійної ідентичності українців, своєрідним піком якого стала діяльність української громадськості в імплементації ідей Української Православної Церкви, відбувся 5-6 червня 1927 р. в Луцьку під час з'їзду

української патріотичної інтелігенції і духовенства. Ця подія дала могутній поштовх для консолідації українців у Західній Україні і відходу від зросійщення і спольщення Православної церкви та набуття нею національно-релігійної ідентичності. Чому б не використати цей досвід у сучасному процесі становлення помісної автокефальної Православної Церкви України?

Відповідь на це питання стає зрозумілою і актуальною для сучасності з урахуванням таких історичних особливостей. У Західній Україні під владою II Речі Посполитої в передвоєнний період (1919-1939 рр.) Православна Церква була об'єктом впливу різних чинників – польських державно-політичних, традиційних російських і патріотичних українських.

По-різному уявляли характер майбутньої Православної Церкви всі три названі сторони впливу. Концепція єпископату Православної Церкви полягала в тому, що Церква має бути за своїм характером традиційно російською, а її устрій – синодально-консисторським. Концепція польської державної політики щодо Православної Церкви надавала польського характеру її автокефального статусу, отриманого у 1924 р. і цілком підпорядкованого польській владі, яка в релігійному контексті намагалася реалізувати свої політичні цілі щодо національних меншин – української, білоруської, російської.

Українські чинники обґрунтовували і намагалися реалізувати концепцію Церкви, яка має бути за своїм національним характером українською, її устрій – соборним, що гарантує участь мирян в управлінні нею. Прибічником цієї принципової моделі діяльності Православної Церкви в Польщі був один з ідеологів і провідників цієї концепції – Арсен Річинський.

Формування національної і релігійної ідентичності українців

Польський тиск на православне населення у формі безперервних ревіндекаційних акцій, паціфікації і спроб запровадження нової католицької неоунії не зміг перешкодити потребі українського народу в його глибинній національній самоідентифікації. Чим настирливішими були спроби асиміляції українців з польською нацією через окатоличення, насильницьке спольщення, тим активнішими ставали дії провідників ідеї українізації Православної Церкви в Польщі.

Найбільш плідним у становленні національної і релігійної ідентичності українців став період, який охоплює приблизно 1923-1936 рр. Вагомими були досягнення української громадськості й духовенства в духовно-патріотичному вихованні українського населення. Їм вдалося зупинити найбільшу загрозу – деградацію його національної свідомості. За несприятливих суспільно-політичних умов, коли здійснювався курс на винародовлення й полонізацію українців, у спільноті православних сформовано самосвідомість національної єдності, відроджено й зміцнено основи національної культури.

Процес українізації церковно-релігійного комплексу благотворно вплинув на багато сфер духовного життя православних українців в Польській державі. Невід'ємними від цього процесу виявилися ціннісно нові явища, зокрема усвідомлення, що збереження й подальший розвиток українського

етносу можливий лише за умови, якщо Церква стане близькою кожному українцю, допомагатиме йому жити «відповідно до національних і культурних традицій свого народу, смисложиттєвих цінностей українства як «етноутворюючих чинників самосвідомості особи». Відтак, процеси українізації в православ'ї, які відбувалися на «східних кресах» Польщі (Волинь та Полісся), спиралися на глибинні пласти народної історичної пам'яті, на усвідомлення православними, що вони не «русини» і не «тутешні» чи «тутейші», а нація українців, православні українці.

У міру розвитку українського руху і українізації православ'я, польська влада намагалася нейтралізувати розвиток Української Православної Церкви, щоб зупинити процес національної ідентифікації українського населення, позбавити український національний рух інституціональної опори в Православній Церкві.

Українізація Православної Церкви після її тривалого зросійщення та спроб її полонізації виявилася, по-перше, у відновленні елементів соборного устрою вільної Української Церкви, коли весь народ, а не лише духовенство, бере участь у релігійно-церковному житті; по-друге, у відродженні українських обрядів і звичаїв у культурно-обрядовій сфері, що сприяло її очищенню від інонаціональних та іновірних запозичень і насаджень. Це сприяло втіленню в церковно-релігійний комплекс православ'я української духовності, національної культури, зокрема такого важливого її чинника, як українська богослужбова мова.

Луцький церковний з'їзд 1927 р. – одна з кульмінаційних подій процесу українізації Православної Церкви в міжвоєнній Польщі. Готуючись до його проведення, українська громадськість, сконсолідована навколо журналу «На Варті» (редактор та видавець А. Річинський), 7 лютого 1927 р. звернулася до глави Православної Церкви в Польщі митрополита Діонісія з проханням благословити проведення в Луцьку Українського православного церковного з'їзду духовенства і мирян та дозволити православному духовенству взяти участь у його роботі. Цей з'їзд, за задумом його ініціаторів, мав сприяти розвиткові соборного устрою в Церкві та розпочати українізацію православної людності не в окремих парафіях, а відразу в усій національній спільноті віруючих.

Відповіддю на це звернення була заборона Синоду на його проведення та сувора вказівка духовенству «не осмілюватися бути присутнім на цьому з'їзді та не брати участь в його роботі під страхом канонічної відповідальності за непослух». Православних мирян було закликано утримуватися від участі в з'їзді. Це було мотивовано "ворожістю тону" його ініціатора – редакції журналу "На Варті" – "стосовно Церковної Православної ієрархії в Польщі" та її "явною пристрастю до самочинної української ієрархії самосвятів-липківців", що, як стверджувалося Синодом, "зовсім не обіцяє обміркування й вирішення релігійних питань у православно-церковному дусі". Про це рішення Синодом було повідомлено не тільки всьому духовенству, а й Міністерству релігійних віровизнань та народної освіти Польщі. Однак ні сама ухвала Синоду, ні розголошення її

змісту по всіх парафіях не зупинили підготовчу роботу до з'їзду. Відстоюючи свою позицію, А.Річинський за тиждень до його початку писав митрополиту Діонісію: "Ніколи не ставилися ми до єрархії ворожо, натомість відстоювали національні права в нашій Церкві <...> ніколи не думали ми про розкіл, не думали зраджувати прадідівське Православ'я чи – тим більше – шкодити йому".

Роботу по підготовці з'їзду здійснював Організаційний комітет, до складу якого входили 17 осіб, котрі представляли 9 міст Волині і Полісся. 12 квітня 1927р. президія Організаційного комітету з'їзду (А. Річинський, І. Власовський, І. Бондарук) звернулася до Синоду з проханням благословити як скликання церковного з'їзду духовенства і мирян у Луцьку, так і участь духовенства в його роботі. На з'їзд запрошувалися всі духовні особи, котрі обслуговували українську православну паству та визнавали необхідність задоволення її церковно-національних потреб: по одному делегату від кожної громади з українським православним населенням; по два делегати від кожної української організації повітового значення. Оскільки церковна влада відмовила організаторам з'їзду в благословенні, Організаційний комітет, маючи дозвіл на Луцький з'їзд у справах церковних від влади цивільної, вирішив скликати його без участі духовенства.

На з'їзд прибуло 565 делегатів від усіх повітів Волині та частини повітів Полісся, Холмщини і Підляшшя. Крім того, присутніми були до 200 гостей, зокрема 8 українських послів сейму та сенату, а також волинський віце-воєвода та луцький староста. Головував на з'їзді І. Власовський, а в його президії працювали посол Б. Козубський, А. Річинський, В. Соловей, М. Тележинський, Д. Ковпаненко, А. Рочняк, І. Гаврилюк та Тишецька. Враховуючи відсутність на з'їзді духовенства, його визначено «З'їздом православних мирян-українців в церковних справах». На ньому було заслухано 4 доповіді, основні з яких, зокрема "Сучасний стан церковно-релігійного життя українського православного населення в Польщі", "Задоволення релігійних потреб українського православного населення в справах Служби Божої" та "Справа канонічного внутрішнього устрою Православної Церкви в Польщі", виголосив один із його головних ініціаторів та організаторів – А. Річинський.

При обговоренні питань порядку денного на з'їзді чітко означилися дві течії – радикальна та поміркована, що репрезентували відмінне бачення як шляхів подальшої інституалізації та характеру Православної Церкви в Польщі, так і засобів її українізації. Зрештою, хоча після дискусій й були прийняті компромісні рішення, але вони відзначалися настійливістю та рішучістю. У його резолюціях зазначалося, що «з'їзд домагається видання Св. Синодом якісного виконавчого розпорядку до постанов про мову богослужіння від вересня 1924 р.<...> відновлення в нашій Церкві стародавніх українських церковно-народних звичаїв та обрядів, скасованих російською духовною і царською владою <...> негайної українізації внутрішнього діловодства Церкви, яке проводиться тепер російською мовою <...> обсадження трьох єпископських кафедр на землях з переважаючою

українською людністю єпископами-українцями, з правами правлячих архієреїв і членів Св. Синоду»¹.

Дводенна робота з'їзду закінчилася обранням «Українського Церковного Комітету» у складі 37 осіб від усіх регіонів Польщі, де компактно проживали православні українці, який мав запроваджувати в життя його ухвали. Делегатів з'їзду було зобов'язано "подвоїти освідомчу роботу серед населення, у братствах і інших культурно-освітніх організаціях і збирати гроші на Церковний Комітет з метою боротьби за права українського народу в Церкві". З часом стало зрозуміло, що, хоча рішенням Луцького церковного з'їзду не судилося бути повною мірою реалізованими, але з'їзд справив значний вплив на українізацію Православної Церкви в міжвоєнній Польщі. Він став, за влучним висловом о.Т.Міненка, «школою боротьби», «поштовхом до глибокого усвідомлення народом важливості церковних справ»².

Синергія релігії і національності. У своїх виступах на Луцькому зїзді А. Річинський неодноразово доводив, що ми є свідками процесу, спрямованого до «самовизначення націй не тільки з політичної, але й ще більше – з духовної точки зору». Ігнорування цієї природної тенденції історичного розвитку веде, як влучно зауважував А. Річинський, як етнолог релігії, до «своєрідного релігійного інтернаціоналізму – але тільки в теорії, бо життя йде своїм шляхом понад такими нереальними планами». Він слушно зазначав, що «християнство засвоюється кожним народом інакше і набуває в кожного народу своєрідних національних прикмет і, у свою чергу, впливає на формування національного характеру тих народів, які знаходяться під його виховним впливом». Отже, резюмує Арсен Річинський, «релігія і національність знаходяться під обопільним життєвим впливом», а їх походження в глибинах людської душі є дуже близькими; тому лише їх гармонія – а не нехтування котроїсь з них – забезпечує творчий розвиток і людини і нації»³.

Цезаропапізм Московського православ'я. Питання взаємовідносин церкви і держави А. Річинський розглядав в історичній ретроспективі, яка всебічно висвітлює і нинішній стан цього питання і його визначальну вагу. Характеризуючи «змосковлене православ'я», – він виток цього стану знаходив в атмосфері візантійського цезаропапізму, «доведеного в Росії до урядового насадження ересі». А. Річинський в один цезаропапічний ряд логічно монтує і «колишнє московське цареслав'є» і «советськослав'є» митрополита Московського Сергія і «панствослав'є» митрополита Варшавського Діонісія, доводячи, що всі вони «однаково минаються» і «однаково розходяться» з правдивим православ'ям і з напрямками

¹ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви у 4-х томах. К., 1998. Т.4. Ч.2: До історії Луцького церковного з'їзду, 1998.

² Річинський А. На манівцях. Новоград-Волинський, 1932. С. 7.

³ Там само.

українського релігійного світогляду»⁴.

Розвиваючи тезу про цезаропапізм «третього Риму» (Москви), А. Річинський зазначає, що «Російська Церква відступила від первісної православної науки про священство», і «таке підпорядкування Церкви світському володареві є порушенням догматичних основ священства, тобто єресью». Такий політичний напрям пануючої релігії, резюмує А. Річинський, «при першій нагоді повинен був викликати активний спротив з боку українців, які мають інший національно-політичний ідеал і відрізняються іншою релігійною психікою»⁵.

Саме тому автокефальний процес становлення Української Церкви в 1917-1921 рр. А. Річинський характеризує як «церковно-національну революцію», як «звільнення від московського духа і московських домішок цезаропапізму». Процес очищення і унезалежнення Української Церкви, вважав А. Річинський, зустрінє серед українського народу співчуття й підтримку не лише з мотивів національних, але й релігійних, бо в цей спосіб «усуваються з українського православ'я єретичні домішки цезаропапізму, відновлюється соборне і виборче начало та повертається українському православ'ю історична традиція й можливість релігійного порозуміння з протестантами і Римом»⁶.

«Третій Рим», на думку А. Річинського, не тільки став спадкоємцем, але, завдяки особливостям «московської релігійної психіки», ще й значно примножив хворобливу спадщину свого попередника – схильність до цезаропапізму та «зажерту ненависть до старого Риму». Саме звідси виводить А. Річинський «плекану московським православ'ям вікову злобу проти Заходу, проти західної культури, західного християнства та одночасну віру в «непомильність і єдиноспасаємість московського благочестя», «мрії про його месіанську роль» та «освячену тими месіанськими мріями надзвичайну агресивність і амбіцію»⁷.

А. Річинський безкомпромісно стояв на позиції відокремлення церкви від держави, розрізнення релігії та політики. Найбільшою небезпекою для релігійної віри він вважав заангажованість світської влади у справі церкви і намагання церкви стати «державною церквою», «опорою трону». Він виступав за «національну церкву» і проти «державної церкви», за розвиток національно-церковного життя і проти його одержавлення і політизації⁸.

Ця позиція А. Річинського рефлексує до сучасності, коли в Українській Православній Церкві відбувається історично вагомий процес її автокефалізації і становлення Єдиної помісної Православної Церкви України. Цей процес вимагає єдності всіх українців, їх рішучості й наполегливості в

⁴ Там само.

⁵ Річинський Арсен. Проблеми української релігійної свідомості. Тернопіль, 2002. С. 448.

⁶ Річинський А. На манівцях. Новоград-Волинський, 1932. С.8.

⁷ Там само.

⁸ Історія Православної Церкви в Україні. За ред. д.філос.н. П. Яроцького. К.: Четверта хвиля, 1997. С. 297.

реалізації поставленої мети.

Висновки – історичний досвід для сучасної актуальності

1. Найбільш плідним у становленні національної і релігійної ідентичності українців став період, який охоплює приблизно 1923-1936 рр. Своєрідним піком у діяльності української громадськості у практичній реалізації ідеї Української церкви, її демократизації, саме був церковний з'їзд у Луцьку 5-6 червня 1927р., який надав особливо вагомий внесок у цей процес.

2. Узагальнюючи розгляд процесу українізації Православної церкви в Польщі у міжвоєнний період (1919-1939 рр.), необхідно відзначити такі його плідні результати. Вже у 1936 р. з 689-ти парафій Волинської єпархії в 417-ти церквах богослужіння відбувалися українською мовою. Вагомими були досягнення української громадськості й духовенства в духовно-патріотичному вихованні віруючого населення. Їм вдалося зупинити найбільшу загрозу – деградацію його етнічної свідомості. За несприятливих суспільно-політичних умов, коли здійснювався курс на винародовлення й колонізацію місцевого населення, у спільноті православних сформовано самосвідомість національної єдності, відроджено і зміцнено основи національної культури.

3. Процес українізації церковно-релігійного комплексу позитивно вплинув на багато сфер духовного життя православних українців у Польській державі. Невід'ємними від цього процесу виявилися ціннісно нові явища, зокрема усвідомлення, що збереження і подальший розвиток українського етносу можливий лише за умови, якщо церква стане близькою кожному українцю, допомагатиме йому жити відповідно до національних і культурних традицій свого народу, смисложиттєвих цінностей українства як етнічно утворюючих чинників самосвідомості особи. Таким чином, процеси українізації православ'я, які відбулися на «східних кресах» Польщі (українських Волині і Поліссі), спиралися на глибинні пласти народної історичної пам'яті, на усвідомлення етнічними православними, що вони не «русини» і не «тутешні» чи «тутейші», а нація українців, православні українці.

4. У міру розвитку українського руху і українізації православ'я польська влада намагалася нейтралізувати становлення Української Православної Церкви, щоб зупинити процес національної ідентифікації українського населення, позбавити український національний дух інституціональної опори в Православній церкві.

5. Українізація Православної Церкви після її тривалого зросійщення та спроб її колонізації виявилася, по-перше, у відновленні елементів соборного устрою стародавньої вільної Української церкви, коли весь народ, а не лише духовенство, бере участь у релігійно-церковному житті; по-друге, у відродженні українських обрядів і звичаїв у культурно-обрядовій сфері, що сприяло її очищенню від інонаціональних та іновірних запозичень і насаджень. Це сприяло втіленню в церковно-релігійний комплекс православ'я української духовності, національної культури, зокрема такого

важливого її чинника, як українська богослужбова мова. У цьому особлива і вагома заслуга Арсена Річинського як громадського і церковного діяча, як редактора і видавця журналу «На варті», як консолідатора на Луцькому церковному з'їзді в 1927 р. української громадськості і патріотично налаштованого духовенства.

6. Україна чекає нової плеяди сучасних Річинських, які об'єднуюватимуть українську громадськість чітко вираженими ідеями становлення, розширення і зміцнення єдності, помісності, автокефальності Православної Церкви України з дотриманням демократичних засад її розвитку і цивілізаційного вибору українського народу. І цей процес повинен відбуватися на ґрунті європейських і українських національних цінностей з толерантним ставленням до конфесійної багатоманітності України і світоглядного плюралізму різнонаціональних громадян України.

Список використаних джерел

1. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви у 4-х томах. К., 1998. Т.4. Ч. 2: До історії Луцького церковного з'їзду, 1998.
2. Річинський А. На манівцях. Новоград-Волинський, 1932.
3. Річинський Арсен. Проблеми української релігійної свідомості. Тернопіль, 2002.
4. Історія Православної Церкви в Україні. За редакцією доктора філософських наук П. Яроцького. К.: Четверта хвиля, 1997.

Петро Кралюк

Арсен Річинський про творчість Федора Достоєвського

До найвідоміших російськомовних письменників у світі належить Федір Достоєвський. Його твори перекладені багатьма європейськими мовами, їх можна знайти на прилавках європейських книгарень, вони включені до навчальних програм. Водночас у Росії Достоєвський стоїть далеко не на першому місці серед письменницької автури. Це можна зрозуміти. Адже цей автор часто говорив неприємні для росіян речі, показуючи темні сторони «російської душі». Відповідно, виникало питання, звідки це в нього.

На нього спробував відповісти Арсен Річинський, який добре знав творчість Достоєвського – зрештою, як і творчість інших класиків російської літератури. До аналізу їхньої творчості він звертався в роботі «Проблеми української релігійної свідомості», показуючи російську ментальність і «витоки російського комунізму».

Річинський, зокрема, звертав увагу на українське коріння Достоевського, на те, що це питання практично не досліджене⁹. Він порівнював Достоевського з Миколою Гоголем. До речі, сам Достоевський надзвичайно високо цінував Гоголя – певно, відчував «рідну душу». Річинський писав: «Якщо Гоголь хитався ще між двома душами й не міг віддати переваги ані одній із них (мається на увазі хитання між душею українською та російською. – П. К.), то після цього приходиться мислитель, який вже повністю віддався російській культурі, в якого українська душа лише зрідка звучала своєрідними мотивами, незрозумілими й чужими для росіян. Був це – Ф. Достоевський. Його ідеї в зародку стрічаємо вже у Гоголя. Це, з одного боку, віра в спасенну роль краси у світа; з іншого – намір викрити життя без світла, занурити душу в темні безодні зла й тим примусити її здригнутися й забажати знову світла... Цей метод найбільш уживаний Достоевським»¹⁰. Певно, можна погодитися з Річинським, що глибокі пласти ментальності Достоевського – українські. І це знаходило специфічні вияви в його творчості.

Так, письменник народився в Москві, жив переважно в Росії, формувався під впливом російської культури. Однак його корені по лінії батька – з України.

Коли заходить мова про походження Достоевського, то можна зустріти думку, що, мовляв, його далекі предки походили з Білорусі. Данило, який започаткував рід Достоевських, належав до татарського роду Ртіщевих. Він прибув із Московії на Пінщину. І тут у 1506 році отримав у володіння село Достоево. Від назви цього села й походить назва роду Достоевських, який «коренізувався» на Волинському Поліссі.

Зараз Достоево перебуває у складі Іванівського району Брестської області Республіки Білорусь. Проте це не білоруська, а українська етнічна територія. Це село знаходиться неподалік кордону України й Білорусі. Однак насправді предки Достоевського мешкали не стільки в Достоеві, скільки на Волині, точніше – на Ковельщині. У 70-х роках XVI століття тут жив якийсь Феодор Достоевський, що служив у князя Андрія Курбського. Під 1664 роком у селі Секунь (неподалік Ковеля) згадується ще про одного Достоевського.

Річинський спеціально звертає увагу, що предки Достоевського “аклітатизувалися на Україні”¹¹. І тут він, виходячи з історичних даних, мав рацію.

Є певні відомості про ієромонаха Києво-Печерської лаври Акиндія Достоевського, який жив у XVII ст. «Коли мої предки, – писала дочка письменника Любов Федорівна Достоевська, – покинули темні ліси і багністі болота Литви, вони, певно, були освітлені світлом, квітами та елліністичною поезією України; їхня душа була зігріта південним сонцем і вилилась у

⁹ Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. Тернопіль: Терно-граф, 2009. С. 197.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

вірші»¹². Любов Достоевська, спираючись на родинні легенди, розповідала, що один із її предків у XVII ст. написав «буколічну поему», яка, правда, не зберіглася. Варто відзначити, що Річинський використовував спогади Любові Достоевської, які також частково були опубліковані в українських виданнях.

До нас дійшов вірш із почаївського «Богогласника» (1790), підписаний прізвищем «Достоевський». Цей збірник, виданий в одному з найдавніших українських монастирів (у той час він був уніатським), є унікальною пам'яткою української культури. «Богогласник» став своєрідним підсумком понад двохсотлітньої традиції творення духовних пісень в Україні. У ньому 249 пісень, серед яких українських 213, польських – 33, латинських – 3. Українські пісні були написані як староукраїнською мовою, так і мовою, наближеною до розмовної. У «Богогласнику» вказуються автори лише деяких пісень. Серед них, як уже говорилося, – й Достоевський. Імовірно, автором цього вірша був один із предків Федора Достоевського, наприклад, його дід Андрій. Річинський, зокрема, зазначав, що дід письменника був уніатським священиком¹³.

У 1775 році Достоевські вимушені були покинути Волинь. Вони продали свій маєток Кличковичі (зараз це невелике село у Волинській області). Тоді прадід Федора Достоевського, Григорій Гомерович, перебрався до Янушполя, де став греко-католицьким (уніатським) священиком. Два його сини теж були священиками. Один із них – Андрій, дід письменника, служив у селі Війтівці на Поділлі в 1782 – 1820 роках. Йому довелося перейти з унії на православ'я. Його син Лев також служив у Війтівцях священиком. Інший син – Михайло, батько письменника, готувався до священицької кар'єри, навчався в Подільській семінарії в Шаргороді. Звідти його як одного з найкращих учнів відправили вчитися в Медико-хірургічну академію в Москву, де він осів. У Москві й народився Федір Достоевський.

Хоча батько Федора Достоевського опинився в Москві, але він формувався в лоні традиційної культури українського духовенства. І цю культуру, принаймні почасти, він передав своєму синові. Чи не звідти глибинна релігійність Федора Достоевського, яка мало співзвучна з релігійністю російською, але яка вписується в контекст релігійних традицій України XVI – XVIII століть? Власне, на цей з звертав увагу Річинський.

Зрештою, у творах письменника помітні «українські сліди». Наприклад, у першому творі Федора Достоевського – «Бідні люди», є чимало українського. Зокрема сердечне ставлення до бідних, ображених суспільством людей (щось подібне бачимо в Миколи Гоголя, зокрема в його «Шинелі»). У романі також чимало українізмів. Так, герой роману часто звертається до героїні твору «ясочка моя». Навіть трапляється таке слово – «гвалт», яке не використовується в російському мовленні. Проте воно, прийшовши з німецької мови через польську, широко вживалося на Волині.

¹² Достоевский в изображении его дочери Л. Достоевской. Москва-Петроград, 1922. С. 12.

¹³ Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. С. 197.

«Українські сліди» можна відшукати і в інших творах письменника. Наприклад, вони простежуються в такому творі, як «Підліток». У мові твору теж зустрічаються українізми. До речі, Річинський спеціально зазначає, що Достоєвський недобре володів російською мовою¹⁴.

Звісно, немає сенсу «забирати» Достоєвського у російської літератури. Але варто враховувати, що українське коріння письменника суттєво вплинуло на його світогляд і творчість.

Достоєвський, зокрема, вважав, що Гоголь помер у безсиллі створити й точно визначити собі ідеал, над яким він міг би не сміятися. Звідси, вважав Річинський, можна зрозуміти творчість самого Достоєвського. Він хотів вірити у російську душу і вказати для Росії месіанський ідеал «духовного оновлення». Але російське суспільство виявилось надто далеке від прийняття того ідеалу.

Найбільш відомим твором Достоєвського є роман «Брати Карамазови». У ньому, зазначає Річинський, один із героїв – нігіліст Іван Карамазов, малює образ майбутньої людської спільноти, організованого за системою католицької науки чи в дусі соціалістичних теорій. Людство ділиться на жменьку провідників (на чолі з Великим Інквізитором) і решту людей, які живуть дрібними інтересами, котрі навіть раді, що їх ведуть, як отару. У такій спільноті вони матимуть і хліб, і дозвіл трохи грішити – за умови, звісно, збереження лояльності до провідників. Заради цього вони ладні зректися свободи, яка для них є лише тягарем.

Видається, ніби Достоєвський ототожнює суспільний ідеал католицизму й соціалізму. Але суспільний ідеал, який репрезентує Іван Карамазов, така собі «община». Це ідеал не тільки соціалістичний, а й, фактично, національно-російський. Достоєвський його відкидає. І це бачимо не лише в «Братах Карамазових», а і в інших творах, зокрема в романі «Біси», до аналізу якого також звертається Річинський. Письменник передбачав «принади» російського колективістського раю, азіатську рівність у рабстві. Був це протест української душі проти російської стадності, бунт одиниці проти абстрактного «людства».

До речі, деякі мислителі звернули увагу на те, що більшовизм був не тільки й не стільки продовженням традицій марксизму й соціалізму, скільки продовженням російських традицій. Одним із перших, хто заговорив про це, був Микола Бердяєв. Ці ідеї він озвучив у роботі «Витоки й сенс російського комунізму» (вперше опублікована англійською мовою в 1937 р). Але ще перед Бердяєвим це зробив Річинський у згадуваній праці «Проблеми української релігійної свідомості», що побачила світ у 1933 р.

Дійшовши до заперечення російського колективізму, Достоєвський, вказував Річинський, не загубився у світі, заселеному російськими «бісами» й «бісенятами». У нього відзивалася приспана від дитинства українська душа. Вона, власне, й рятувала його. Річинський писав, що в Достоєвського зійшлися дві світоглядні тенденції, які можна умовно назвати російською та

¹⁴ Там само.

українською: «Зіткнулися два світогляди: для одного – спасіння тільки «общиною», «скопом», і то рівно для всіх, хоч і ціною свободи одиниць. Для другого – спасіння душ у моральній силі одиниці...»¹⁵ «Отже, – писав Річинський, – загальна нівеляція ради абстрактного людства, азіатська стадність, нищення особи серед безликої маси, втрата цінності індивіда в колективістському муравлиську – це були ті прикмети російського світогляду, які Достоевський вводив у своїх творах не для того, щоб висміювати їх, як Гоголь, а щоби наочно представити неминучу загибель Росії, якщо вона йтиме далі слідами Верховенських, Шигальових, Шатових, Кирилових – усіх цих нігілістів, які й самі жахаються тої прірви, над якою опинилися»¹⁶.

Творчість Достоевського, вважає Річинський, це наче вир ідей і пристрастей. І в цьому вирі часто проглядалася ментальна російсько-українська роздвоєність письменника. Він весь у пошуках. Але трагедія його в тому, що знайдені ним у муках ідеали «на благо Росії» зараз же в нього валяться, не витримують удару «мерзеної дійсності». Він прагне спасенної краси, тужить за нею. Натомість знаходить лише підлоту. Він глибоко любить Росію, свою «нову вітчизну». Шукає й начебто знаходить для неї високий месіанський ідеал, бореться із зовнішніми перешкодами на шляху до досягнення цього ідеалу. Й переконується, що все це даремно, що його мрія ніколи не здійсниться. І не через зовнішню протидію, а через перешкоди внутрішні, закладені у психіці російського народу. Бо насправді ідеали Достоевського виявилися... занадто українськими.

Загалом можемо констатувати, що Річинський вперше показав “українську ментальність” творчості Достоевського. На жаль, на його міркування не звернули належну увагу дослідники. Тим не менше вони лишаються актуальними й понині.

Микола Кашуба

Якість і тривалість життя

Знайомлячись з творчістю Арсена Річинського ми бачимо наскільки це освічена з широким колом інтересів людина. Для мене, як для гігієніста, він представляє особливий інтерес як науковець, котрий розглядає профілактичну медицину як наріжний камінь здоров'я.

Читаючи книгу А. Річинського, я весь час ловив себе на думці, що він перш за все опирається на факти, які між собою тісно пов'язані і не суперечать один одному, незалежно чи то є глибокі на той час наукові дослідження, чи то загально відомі речі. І саме на цій основі він будував свої

¹⁵ Там само. С. 200.

¹⁶ Там само. С. 202.

на перший погляд прості і зрозумілі не лише для вчених але й простих людей висновки та поради. А тому його книга і по сей день залишається актуальною і цікавою. Однією з дуже цікавих для мене тем (очевидно не випадковою з огляду на власний вік) є його погляди на тривалість людського життя і способи його продовжити. Наслідуючи автора, наскільки це можливо, спробую викласти деякі думки опираючись на досить відомі факти і по можливості прийти до відповідних висновків.

У якості преамбули розпочну з того, що кожен науковець досліджуючи вплив тих чи інших факторів на організм людини, в кінцевому результаті дещо гіперболізує цінність результатів досліджень в його галузі. Згодиться, що хірург і терапевт по різному віднесуться до ефективності лікування коронарних судин. Один наполягатиме на ефективності хірургічного лікування як найбільш ефективного і радикального, інший, керуючись принципом не нашкодь, підійде до проблеми більш консервативно.

Розуміючи це, слід зрозуміти і наступне. Необхідно більш критично відноситись до тих знань, якими ми володіємо. Бо саме ми маємо достатню для цього базу знань та досвід. Завжди слід пам'ятати, що кожне явище має що найменше дві сторони. Як правило науковець зосереджує увагу перш за все на головній, корисній стороні досліджуваного явища і при цьому менше зосереджує увагу на другорядних і негативних моментах і рано чи пізно втрачає міру, гіперболізуючи роль досягнутого, і при цьому забуває, що за таких обставин, ці протилежні сторони явища, можуть стати важливими і дієвими. Це стосується і такої науки як гігієна. І чим більше я нею займаюсь, тим більше бачу як деякі, здавалось би уже загальновідомі і незаперечні істини, за певних умов стають неоднозначними.

Саме під таким кутом зору я хотів би поговорити про старість.

Існує безліч теорій про те як дожити до глибокої старості і можна було б їм вірити, якби хоч один з авторів продемонстрував їх ефективність на практиці. Але це ж теоретики (що з них візьмеш, тому що теорія всього лише припущення нічим не доведене на практиці). Інша справа емпіричний досвід. Ну, що ж повернемося до досвіду, чи то пак до довгожителів. І що ми почуємо? Що не новий оракул (він же довгожитель), то й новий рецепт довголіття. Від довічних обмежень і стриманості до ... все що є треба їсти ..., а те що не їстівне – хоча б спробувати. А між усім цим ще й вегетаріанство, м'ясоїдіння, роздільне харчування, харчування сонячними променями і інші безглузді міркування. І це лише стосовно харчування. А щодо фізичної активності, відпочинку, психоемоційних навантажень і багато іншого, що відноситься до способу життя, тут і зовсім науковий туман. Спробуємо все ж розгледіти дещо у цьому тумані. Розпочну з того, що на сьогодні теоретична середня тривалість життя людини має бути близько 100-120 років. Однак сьогодні вона в деяких країнах не складає й половини. Хто, або що є причиною? Коли ми звернемося до літератури, то можемо знайти наступний тезис. Тривалість життя та стан здоров'я на 50 відсотків залежать від способу життя, на 30 від екології, 20 генетики, 10 медицини. При цьому виникає природне питання. В який спосіб ці відсотки встановили? Що було взято за

контрольну групу для їх встановлення? Ніяких конкретних даних з цього приводу немає і не може бути. Принаймні найближчим часом. Щоб зрозуміти всю складність проблеми розглянемо на прикладі генетичної складової. Якщо взяти чисту лінію скажімо білих щурів, одного віку, статі, умов утримання і дати їм токсичну речовину в дозі дл 50, ми отримаємо зрозуміло 50 відсоткову летальність. А чому виживає лише 50 відсотків? Очевидно в силу різної індивідуальної стійкості, тобто генетичних особливостей. Візьмемо приклад з життя людей. Маємо епідемію ковід. І виявляється, що не лише вікові відмінності та наявність супутніх захворювань є причиною захворюваності одних і не здатних захворіти інших. І це стосується будь-яких інфекцій. Знову ж таки, індивідуальні особливості. У кожного вони свої, завдяки генам. Не буду вже говорити про роль генетики в селекції собак та інших свійських тварин. То ж як тоді можна говорити про якихось 20 %. Кожен з нас отримав завдяки ексклюзивному набору генів свою «дорожню карту» на все життя. У силу того, що всі ми одного виду, то відповідно нашими генами обумовлена видова тривалість життя, межа якої біля 120 років. А те що ми живемо інколи менше половини відведеного терміну, це лише наша особиста заслуга. І розподіл на спосіб життя, екологію чи ще щось хоч і можливий, але досить умовний.

Дозвольте зосередитись ще на одному на мою думку важливому питанні. В силу того, що ми на свою генетику не впливаємо, на екологію теж не дуже, на медицину взагалі давно вже не впливаємо, то основний фактор який ми можемо змінювати – це спосіб життя. І ось навколо цієї теми сьогодні точиться безліч розмов різного рівня і гатунку.

Тепер спростую кілька живучих уявлень про особливу користь гартування фізичних навантажень і тривалість життя.

Активна рухова діяльність, це головна відмінність тваринного світу від рослинного. І всі решта різючих відмінностей (наявність опорно-рухового апарату, набір внутрішніх органів, центральна нервова система, кровоносна і багато чого іншого лише похідне від руху. Вони виникли завдяки руху. Спостерігаючи за дітьми ми бачимо яка висока у них рухова активність. Це ж саме спостерігається і в тваринному світі, де рухова активність молодих тварин проявляється у виді гри. Це необхідно для розвитку всіх органів і систем включаючи і розумову діяльність. Однак досягнувши зрілого віку тварини перестають проявляти активну рухову діяльність без потреби. Образно кажучи не йдуть на бігову доріжку, щоб оздоровлюватись. Рухаються лише з метою забезпечення життєвих потреб. Бо за рух як і за все інше треба платити. Платити енергією, а в кінцевому результаті – тривалістю життя. Відомо, що з приходом старості м'язова маса у всіх людей та тварин починає зменшуватись. Чи це якийсь біологічний закон, чи це наслідок зменшення рухової активності? Щоб розібратись у цьому провели експеримент з людьми старшого віку. Вони стали тренуватись по спеціальній програмі і виявилось, що м'язова маса стала у них відновлюватись. Отже, причина у чомусь іншому. І коли стали проводити аналогічні, але більш тривалі і напружені експерименти на тваринах, попри зростання маси тіла

виявилось, що середня тривалість життя в групі стала меншою, не дивлячись на те, що виглядали вони краще ніж контрольна група. Ось тут і стає зрозумілою вся мудрість природи. Зменшення м'язової маси призводить до зменшення навантаження на всі органи і системи, що обслуговують опорно – руховий апарат, а значить до збільшення терміну їх експлуатації. У дітей та молодих спортсменів в період росту організму після фізичних вправ виникають певні м'язові відчуття, які прийнято називати м'язова радість. Це коли фізичне навантаження викликає відчуття задоволення. У людей після 30 років цього вже немає. Тобто організм сам знає, коли слід зменшити фізичні навантаження.

Власне кажучи про фізичні навантаження в кінці свого життя вірно висловився М. Амосов котрий сказав, що його сподівання на те, що вони продовжать життя виявились помилковими. Додам, що якість життя вони все ж покращують. Це щось схоже на правило важеля, яке відоме зі шкільної програми з фізики, яке постулює, що важіль, вигранучи в силі програє у швидкості і навпаки. Аналогічна ситуація і з життям. Виграємо у якості, програємо у тривалості і навпаки.

Можливо виникне думка, що обмеження рухової діяльності є шляхом до продовження життя. Тоді варто поцікавитись, як довго живуть люди, які в силу різних причин (суб'єктивних чи об'єктивних) позбавлені руху. Не будемо вже говорити про те, що людина, яка пролежить у ліжку бодай тиждень, вже відчувається недобре, коли стає на ноги. Отже, підсумуємо. Рух це життя, а життя це рух і на жаль рух лише в один кінець. Як тут не згадати гумориста Михайла Жванецького, який говорить: «Що з людиною не роби, вона вперто рухається на кладовище». На цих прикладах стає зрозумілим, що немає найкращого способу життя, є оптимальний. Все що більше чи менше від потрібного, завжди гірше. Все це виключно індивідуальне у відповідності до генетично обумовлених можливостей організму. Тобто, що одному добре, то іншому зле. А з цього слід зрозуміти, що загальні для усіх рекомендації щодо здорового способу життя досить відносні і не кожному корисні. Вони лише початковий орієнтир і не більше. А далі все суто індивідуально. Кожному своє. А як дізнатись де воно те своє, де та норма? Це найважливіша проблема, яка постає перед людиною не лише у цьому питанні. Однак відповідь на це питання існує. Критерієм того наскільки ми оптимально використовуємо ресурси власного організму є показник нашого біологічного віку. Наскільки параметри нашого організму відхилились від тих, які притаманні нашій віковій групі? Методи оцінки зараз обговорювати не будемо, з ними можна познайомитись у відповідній літературі. Важливо інше. У цьому підході до оцінки наскільки вірно вибраний оптимальний режим життя існують підводні камені. Більшість показників біологічного віку, які характеризують функціональний стан органів і систем, покращуються в процесі тренувань і тому відображають не прогнозовану тривалість життя, а якість життя у даний момент. А це вже правило важеля, про яке ми вже згадували. Звісно не все так однозначно, але не важко зрозуміти, що спроби розширити можливості організму, не збільшують

тривалість життя. Наведемо приклад. Давно відомо, що гормони, зокрема статеві, мають омолоджуючу дію. Однак їх вживання до добра не приводить. У свій час було проведено цікавий експеримент. Старому самцю шимпанзе пересадили тестіс (яєчки) молодого самця. І справді це вплинуло на його фізіологічну активність, але ненадовго та й фініш виявився сумним. Тож повертаючись до біологічного віку, як критерію, який дозволяє оцінити наскільки правильно вибраний спосіб життя, зауважимо, що в якості маркерів слід вибирати перш за все ті показники, які є базовими і не піддаються тренінгу. Наприклад, тургор шкіри, швидкість проходження пульсової хвилі тощо. Важливим при цьому є динаміка цих показників протягом життя. Про що йдеться. Справа в тому, що кожен організм виключно індивідуальний. І хоча існують рамки тих чи інших норм (фізичні фізіологічні, біохімічні та інші) та, чи інша особа може мати показники, які виходять за рамки цих норм. Наприклад, є люди які від народження мають низький артеріальний тиск інколи в межах 90 мм рт. ст. Звісно, коли у них тиск стане понад 130 (що є нормою для більшості), то очевидно, що у них гіпертонічний криз. Тому слід розуміти, що для кожного з нас є норма сама в собі. Що це означає? Для кожної норми існує свій віковий тренд. Скажімо ЖЄЛ спочатку зростає, а потім зменшується. І для окремого індивіда важливо щоб його показники весь час відповідали цьому тренду, незалежно від того чи знаходяться вони в рамках встановленої норми.

Часто тривалість життя пов'язують з гартуванням. Щоб вияснити чи це справді так, розглянемо один відомий експеримент. Експериментальній групі щурів давали токсичну речовину у дозі менше встановленої для неї ГДК. Через кілька місяців їм і контрольній групі дали цю ж речовину в дозі дл 50. Виявилось, що смертність була вищою в контрольній групі (експериментальні щурі виявились загартованими до дії отрути). У повторному експерименті після завершення першої частини експерименту експериментальній та контрольній групам дали іншу токсичну речовину з якою жодна з груп раніше не контактувала. В результаті смертність у цьому випадку виявилась більшою у експериментальній групі. Висновок не складний. Розвиваючи механізми адаптації до одного чинника, ми зменшуємо здатність організму адаптуватись до іншого чинника, тому що вичерпали ресурси організму. Цим самим підтверджуємо відомий закон – нічого з нічого не виникає і безслідно не зникає. Якщо чогось в одному місці стало більше, то в іншому місці менше. Всіляке гартування має такі ж наслідки. І не лише гартування. Фізичні вправи приводять зростання фізичної сили та витривалості, тренування серцево-судинної системи тощо. Але за це теж треба платити і кінцевою валютою у цьому є тривалість життя. А тому, перш ніж приступати до якогось гартування, тренування, тобто до напруження механізмів адаптації слід зрозуміти для чого це робиться і зважити ризики, чи є вони виправдані. Очевидно що гартування під прохолодним душем є виправданим, бо ймовірність переохолодження під дощем є досить висока. Однак пірнати в ополонку в крижану воду варто лише у тому випадку, коли є бажання стати морським котиком або

подружитись з пінгінами.

Щодо харчування. Принцип за яким живуть всі живі системи можна означити таким як «не до жиру бути б живим». «З'їж і дивись щоб тебе не з'їли». Особливо це стосується приматів, більшість яких жертва і хижак одночасно. Живі організми здатні вижити у жорсткому і мінливому середовищі лише у випадку, коли у них є різноманітний набір високоефективних і малозатратних механізмів пристосування, здатних дублювати один одного. Тобто, з однієї сторони ефективні механізми виживання, з іншої сторони – жорсткі обмеження на їх формування, тому що будь яке ускладнення системи призводить до зниження її надійності та ефективності. Тому, оптимальним варіантом є утворення лише тих механізмів адаптації, затрати на існування яких будуть виправдані своєю ефективністю і надійністю захисту системи на даному етапі за даних умов. А тому великої розбірливості у харчуванні примати не проявляють і харчуються за принципом дотепно сформульованим Жванецьким: «Все что есть – надо есть». Їсти можна все, що може бути використано для підтримання життєвих функцій нашого організму, при умові, що отримана користь буде більшою ніж шкода від його дії. Чим більша різниця, тим більш корисна їжа.

І звідсіля ще один важливий тезис. Відомо, що різниця між ліками та отрутою полягає у дозі. Різниця між їжею і ліками теж полягає в дозі. Отже їжа це ліки і отрута одночасно. Все залежить від дози. Тому важливим висновком з цього є наступне – їсти необхідно щоб жити, а не жити щоб їсти.

Ось тепер не важко зрозуміти основні принципи харчування. Їжа має бути найбільш адекватною для даної особи. Те, що одному добре, іншому – зле. А тому загальні рекомендації є лише загальними. Щодо особливо цінних продуктів. Чим більше біологічно активних корисних речовин в їжі, тим більше стимулюється обмін речовин. Відповідно, чим більш у форсованому режимі працює організм, тим більше він зношується. Тому, вживання такої їжі доцільне лише тоді, коли воно виправдане. Це перш за все стосується хворих, людей у яких є відчутний дефіцит тих чи інших необхідних речовин, що є у їжі, осіб, організм яких працює у форсованому або особливому режимі (спортсмени, працівники важких і шкідливих професій, вагітні, молоді організми в період росту).

Харчування має бути роздільним. Цю думку можна аргументувати з різних позицій. Ніколи у тварин не було «шведського столу». Знайшли мавпи пальму з бананами, значить на обід банани. Піймали нещасну жертву, значить на вечерю жертвоприношення. Якщо це звучить не переконливо, тоді просте питання. Чи знайдеться багато відважних медиків, чи людей просто знайомих з азами медицини, котрі відважились би ввести собі в одному шприці ін'єкцію всіх відомих вітамінів, мікроелементів та інших корисних біологічно активних речовин? Очевидно, що їх взаємодія, в силу їх високої активності в організмі буде непередбаченою і небезпечною.

Кілька слів про каву, чай та інші тонізуючі напої. Самі по собі ці продукти не є небезпечними. Небезпечними є більшість людей, які їх

вживають. Очевидно, нікому не буде здаватись розумним постійна їзда на транспортному засобі у форсованому режимі. Це призведе до передчасного виходу його з ладу. А саме так поступають кавові наркомани. Є й друга сторона цього питання. Задамося питанням. Коли буде вживати каву поміркована в цьому питанні людина? Очевидно тоді, коли їй потрібно підвищити свою активність, і перш за все розумову. А чому? Тому що вона знизилась, а працювати треба далі. Згадаймо що робить візник, коли кінь, що притомився, починає рухатись повільніше. Він бере батога у якості вагомого аргументу. Звісно кінь під дією такого вагомого аргументу почне рухатись швидше, але цей процес не може бути безконечним. Врешті решт він впаде. Тож чи варто відноситись до власного організму як до чужого коня?

Разом з тим слід зауважити, що надмірно збалансоване і найкраще адаптоване до травної системи харчування це протилежний кінець тієї ж палки. Той, хто буде їсти весь час одну і ту ж їжу незалежно від її корисності врешті –решт зіткнеться з проблемою, що інша їжа для нього стане якщо не шкідливою, то принаймні не корисною, а перехід на іншу призведе до проблем. Спробуйте перейти на мексиканські, грузинські, в'єтнамські, ескімоські страви, і реакція організму буде найбільш красномовним аргументом до сказаного. Я вже не говорю, що українське сало теж не всім до душі. Отже, істина як завжди – посередині.

І на завершення думок про харчування для противників цифровізації та чіпізації ще одна цікава думка. Очевидно, що не за горами той час коли якийсь чіп, чи взагалі безконтактний пристрій буде моніторити всі наші біохімічні процеси і давати суто індивідуально рекомендації про доцільність чи необхідність вживання тих чи інших поживних речовин. Це буде важливим кроком до продовження життя. Однак навіть за таких обставин поступлення поживних речовин не має бути строго дозоване, а має коливатись у рамках власної норми.

У цілому ж зі сказаного напрошується висновок, – щоб прожити максимально довго з того, що дано природою або Богом (кому що більше подобається), треба бути помірно ледачим і помірно активним, не здійснювати те, що не є важливим і не є необхідним у вашому житті, не робити непотрібні (невиправдано затратні) зигзаги на життєвому шляху, рухаючись до поставленої мети, і, разом з тим, постійно давати навантаження на всі без винятку органи і системи в рамках, необхідних для їх нормального функціонування.

Щодо харчування. Суто індивідуальне. Користь (кількість та асортимент) тих чи інших речовин визначається потребами організму, а не рекламою. Їжа не розвага, не задоволення, а життєва потреба. Їсти, щоб жити.

Щодо сну. Попри всі рекомендації найважливішою є спати лише тоді, коли відчуваєш у цьому серйозну необхідність. Тривалість сну може мінятись в залежності від віку, характеру роботи, сезонних та кліматичних факторів. Здоровій людині як і тварині не потрібно примушувати себе спати. Організм сам про це нагадає. Важливо лише прислухатись до його вимог.

(За більш детальними рекомендаціями до Господа Бога або власного здорового глузду – хто на що покладається). А для найбільш завзятих і наполегливих все ж нагадаємо – для того щоб досягнути неосяжне, не вистачить ні часу, ні здоров'я.

**Олена Лотоцька, Ольга Сопель,
Галина Крицька, Світлана Кучер**

Проблеми водопостачання на початку ХХ століття з точки зору Арсена Річинського

Арсен Річинський в історії України відомий як визначний церковний, політичний і громадський діяч, автор численних праць на пластову, освітньо-виховну і суспільно-політичну тематику. Але оскільки він, як відомо, за освітою був лікар, тому його цікавило не лише духовне здоров'я людини та нації, але і фізичне. Арсена Річинського боліло, що в той час простий народ, який жив «в темних закутках» його рідного краю, який постійно потерпав від різних епідемій «поняття не має, як доглядати за своїм здоров'ям – за своїм найдорожчим багатством» [1]. Можливо, це і спонукало автора написати книжку під назвою «Курс гігієни» або як він скромно називає: «Матеріали до навчання».

На думку Арсена Річинського, ця книжка мала бути корисною не лише для школярів – учнів гімназії, але і для всього тодішнього населення. «Вірю, що національна українська ідея не вмере, а розцвітатиме з новою силою, і в цій величній симфонії нашого відродження і моя маленька праця не лишиться неплодю», – написав автор у передмові до книги, виданої у 1919 р. [1]. Складається вона з двох розділів і 30 глав, в яких подано багато корисної інформації, відомої на той час, про причини і методи попередження інфекційних і деяких неінфекційних захворювань.

Хочу зупинитися на главі «Постачання води». Зараз добре відомо, що 80 % захворювань у людей пов'язано зі вживанням недоброякісної води. На сьогодні написано багато статей і монографій, присвячених проблемам забруднення води, її впливу на організм споживача, методам її очистки. Читаючи сторінки книги «Курс гігієни», ми бачимо, що питання водопостачання та проблеми вибору найкращого і найбезпечнішого вододжерела були актуальними впродовж всього періоду існування людства. Вимоги до якості води за сто років практично не змінилися. Як і тепер, так і колись, питна вода повинна була бути без кольору і запаху, у ній не повинні були знаходитися шкідливі бактерії. Щодо хімічного складу, то вода не повинна була бути забруднена органічними рештками, які ще сто років тому надходили у джерела з домашніми і фабричними стічними водами або зі забрудненого ґрунту. Відрізняються вимоги до питної води лише пунктом

про безпечність у радіаційному відношенні, який добавили у вимоги до питної води після аварії на Чорнобильській АЕС. Та й хімічних речовин, які можуть забруднити питну воду зараз стало значно більше, багато з них мають встановлені гранично допустимі норми (тобто ці речовини зараз надзвичайно поширені у довкіллі і повністю очистити воду від них неможливо).

Дивним є те, що ще сто років тому Арсен Річинський вважав дощову воду ненадійним джерелом водопостачання. По-перше, через якість (може бути забрудненою газами, пилом, бактеріями), по-друге – через нерегулярність випадання опадів. Пише автор і про те, що найкраща вода – це джерельна вода. Не поступається їй якістю і кринична вода. Але обов'язково треба стежити, щоб ця вода не забруднювалася гноївкою, стоячою водою, зливовими водами з цвинтаря та туалетів. Часом при пошуку доброї води треба добиратися і до артезіанських вод.

Писав Арсен Річинський і про можливість використання річок для організації водопостачання, хоча їх вода вже тоді, на його думку, не завжди була якісною. Але щоб «річна вода була можлива до пиття, то річка мусить бути дуже бистра, бігуча, та щоби при березі не було заблизько великих міст чи фабрик» [1]. Ці вимоги дуже правильні. При цих умовах відбувалася природня самоочистка води.

Для міст завжди потрібна була велика кількість води. Криниці не забезпечували потреби населення. Тому ще сто років тому автор писав про необхідність організації централізованого або як він називає «центрального» постачання води. Хоча в той час ще не було сучасних реагентів для покращення якості води, багато методів, які описує Арсен Річинський, зберегли свою актуальність до сьогодні. Це і освітлення води повільним (або так званим біологічним) фільтром. І знезараження хлорним вапном. Згадує автор про нові на той час спроби використання озонування і ультрафіолетових променів для знешкодження води, які так і не знайшли широкого застосування в Україні за сто років. І завершуючи розділ автор рекомендує самий простий і широкодоступний метод очищення води – її кип'ятіння впродовж 15 хвилин. Тільки таку (кип'ячену) воду треба вживати під час епідемій і всюди, де буває багато «непевного народу – на вокзалах, лікарнях, у різних інституціях» [1].

Таким чином, інформація про організацію постачання води, яку містить цей розділ, є зрозумілою і актуальною вже впродовж багатьох років та не втратили своє наукове та практичне значення до сьогодні. Прочитавши цей розділ хочеться відмітити геніальність Арсена Річинського, який простими словами, в доступній формі намагався донести звичайним людям знання, які допоможуть їм зберегти свій найцінніший скарб – здоров'я.

Список використаних джерел

1. Річинський А. Курс гігієни / Арсен Річинський. – Ізяслав, 1919. – 228 с.

Перебіг хіміорезистентного туберкульозу

Арсен Річинський написав і у 1919 році видав підручник для VII-VIII класів гімназій «Курс гігієни (науки про здоров'я)». В розділі «Короткий огляд заразних хвороб» були також висвітлені й проблеми туберкульозу, і зазначено, що це (сухоти, чахотка) – одне з найлютіших, найпоширеніших у світі захворювань. І хоч від туберкульозу органів дихання помирає 15% людності, може бути туберкульоз кісток і суглобів, хребта, периферичних лімфатичних залоз, шкіри, слизових і мозкових оболонок.

Особлива увага звертається на профілактику туберкульозу: «Щоб остерегтися від сухот, треба стежити за санітарним станом помешкання. Як що в хаті єсть сухотник, то він повинен жити окремо, мати свою посуду, рушника, і харкати не на долівку, а в черепок з карболкою». А. Річинський вважав, що будуть знайдені препарати для лікування цієї небезпечної недуги. Починаючи з періоду II світової війни, були синтезовані ефективні протитуберкульозні середники: стрептоміцин, ізоніазид, піразинамід, етамбутол, рифампіцин тощо. Проте, в зв'язку з неоптимальним неадекватним їх застосуванням, з'явилася інша проблема – стійкість мікобактерій туберкульозу (МБТ) до протитуберкульозних препаратів.

Хіміорезистентний туберкульоз (ХР ТБ) є величезною проблемою для багатьох національних систем охорони здоров'я, оскільки ця патологія важко піддається лікуванню та має високі показники смертності. Для боротьби з ХР ТБ Всесвітня організація охорони здоров'я рекомендує: приділяти особливу увагу лікуванню хворих, в яких вперше виявлений ТБ: забезпечити доступ населення до діагностики ТБ, проводити ретельний контроль над інфекцією в лікувально-профілактичних закладах, належно використовувати рекомендовані препарати другого ряду. Лікування ХР ТБ тривале, а більшість препаратів хворі переносять погано, саме тому є нагальна потреба в нових протитуберкульозних засобах із новими механізмами дії. Хіміорезистентний туберкульоз (ХРТБ) – це форма туберкульозу, при якій пацієнт виділяє мікобактерії туберкульозу, резистентні до одного або більшої кількості протитуберкульозних препаратів, що підтверджено лабораторним методом в тесті медикаментозної чутливості.

Мультирезистентний туберкульоз (МР ТБ) – це форма туберкульозу, коли пацієнт виділяє мікобактерії туберкульозу, резистентні як мінімум до ізоніазиду та рифампіцину, а часто і до більшої кількості протитуберкульозних препаратів I та II ряду, що підтверджено лабораторним методом в тесті медикаментозної чутливості. Полірезистентність – це резистентність МБТ більше ніж до одного протитуберкульозного препарату I ряду, за виключенням одночасно до ізоніазиду та рифампіцину. Розширена

медикаментозна резистентність – резистентність МБТ одночасно до ізоніазиду, рифампіцину та до 2-х груп протитуберкульозних препаратів II ряду – аміноглікозидів та фторхінолонів. Розрізняють також рифампіцин стійкий туберкульоз (Rif-ТБ) та тотальну резистентність.

За останні роки на тлі поступової стабілізації епідемічної ситуації надзвичайно велику загрозу становить поширення ХР ТБ. Хворі на ХР ТБ потребують обов'язкового лікування, яке триває від 18 до 24 місяців. Лікування складне, дороговартісне, більш токсичне для хворого та менш ефективне. Україна знаходиться в ТОП-5 за абсолютною кількістю виявлених випадків ХР ТБ у світі. Переважна більшість таких пацієнтів приречена на несприятливий прогноз, а ті, яким призначено паліативне лікування без чітко врегульованого й достатнього соціального й медичного супроводу, взагалі залишаються поза увагою, чим може бути зумовлене неконтрольоване поширення ХР ТБ.

В аналіз включено 652 хворих на хіміорезистентний туберкульоз легень, які перебували на стаціонарному лікуванні за останні 5 років в тернопільському обласному протитуберкульозному диспансері. Основними симптомами хіміорезистентного легеневого туберкульозу були: кашель упродовж 2 тижнів і більше, зниження маси тіла, слабкість, втомлюваність, субфебрилітет або лихоманка, підвищена пітливість вночі, біль в грудній клітці, погіршення апетиту, задишка, кровохаркання тощо.

Із загальної кількості пацієнтів чоловіків було 87,0 %, жінок – 13,0 %; мешканців міста – 39,1 %, села – 58,9 % і без постійного місця проживання – 2,0 % осіб. Вік хворих коливався від 17 до 81 року, в середньому становив $(44,0 \pm 1,7)$. Отже, найчастіше ХР ТБ страждали чоловіки, мешканці села, молодого та середнього віку.

За клінічними формами туберкульозу хворі розподілилися таким чином: інфільтративний – у 47,2 %, дисемінований – у 40,3 %, казеозна пневмонія – у 12,5 % пацієнтів. Загалом туберкульоз легень із довготривалим перебігом констатовано у 35,4 % осіб, рецидиви – у 35,4 % і вперше діагностований туберкульоз – у 29,2 %.

У результаті проведеного лікування покращення констатовано у 34,2 % хворих, відсутність особливих змін і перерване лікування – у 30,2 %, прогресування процесу констатовано у 18,4 %, померло – 17,2 % хворих. Значна кількість пацієнтів виписана додому на паліативне лікування, але перебування тяжких помираючих хворих у домашніх умовах створює надзвичайно велику загрозу розповсюдження цієї надто небезпечної форми туберкульозу. Звідси і джерело первинної хіміорезистентності, почастищення її у сімейних вогнищах. Пізня діагностика ХР ТБ, рецидивів, як і загострення процесу у «хроніків», характеризується тяжким перебігом, незадовільною ефективністю лікування і високою летальністю (17,2 %). Із 652 хворих на ХР ТБ померли 112 (17,2 %) пацієнтів, з них до одного місяця – 36 (32,1 %), до трьох місяців стаціонарного лікування – 76 (67,9 %) особи. Це свідчить про пізнє виявлення вперше діагностованих хворих, як і тяжкість перебігу процесу у хворих з різними типами специфічного процесу.

Лікування хворих на ХР ТБ проводилося згідно рекомендованих схем та стійкості МБТ пацієнтів до протитуберкульозних середників: 8 Z Km(Am) Q Et(Pt) Cs(Tz, PAS)/12Z Q Et(Pt) Cs (Tz, PAS). Для деяких хворих була застосована короткочасна, так звана схема Бангладешська схема лікування тривалістю 9 місяців: 4ZEKmgfxPtCfzH 5ZEGfxCfz.

Таким чином, високі показники летальності та низькі – ефективного лікування ТБ в сучасних умовах ускладнюються тим, що дедалі важче застосовувати адекватні режими антимікобактеріальної терапії, які б включали не менше 4 дієвих протитуберкульозних препаратів, оскільки профіль медикаментозної резистентності МБТ постійно розширюється. Тому для покращення епідеміологічної ситуації з ТБ, в тому числі з ХРТБ, необхідно активно впроваджувати методи його ранньої діагностики, своєчасний початок адекватного лікування, розвиток у пацієнта прихильності до лікування, ефективного використання препаратів I ряду для кожного вперше виявленого пацієнта, щоб запобігти майбутній появі ХРТБ, а також стимулювати пошук нових препаратів і режимів лікування ХРТБ для запобігання неефективній терапії пацієнтів.

Костянтин Пашко

А. Річинський про значення атмосфери

Вступ. У 28 параграфі (174-189 стр.) своєї книги «Курс гігієни» Арсен Річинський дав досить детальний опис атмосфери. До її складу на його думку входять: переважно інертний азот і квасень (кисень), а також вугляний kwas (вуглекислий газ) та водяна пара і дрібненькі тверді грудочки. Наведена коротка характеристика їх співвідношення в атмосфері – 4/5 азоту та 1/5 «квасню» (кисню), решта домішок дуже незначні. Охарактеризовано властивості кожного.

Основна частина. Особливу увагу приділено «квасню» та його ролі у довкіллі та живому організмі, як сильного окиснювача. Зокрема, він сказав, що під час грозовиці «квасень» у атмосфері «згусає» і з нього утворюється озон. Озон може убивати мікроби та освіжати повітря. Достойно уваги, що він далеко заглядаючи вперед написав про здатність озона очищати навіть воду. У сучасному суспільстві 95% питної води в Європі обробляється озоном. Також очищення води озоном широко застосовують у США і Канаді.

Було відмічено, що «вугляного kwasу» (вуглекислоти) в повітрі небагато, але за його кількістю можна судити про чистоту повітря взагалі.

Арсен Річинський вважав: «Не завше одинакова кількість водяної пари у повітрі» наче килимом обгортає землю та регулює кількість світла і запаси тепла на ній. Він міркував про надлишок сонячного блиску та його вплив на шкіру (шкіру), який теж регулюється водяною парою. «Надлишок сонячного

блиску спричиняє на шкірі пухири та місцеве запалення».

Він уже відрізняв кількість водяної пари в даний момент «абсолютна вохкість» та найбільшу її кількість, яку при даній температурі могло б вмістити повітря – «найбільша можлива вохкість». Ці терміни відповідають сучасним – абсолютна та максимальна вологість. Гігієнічне значення вологості повітря, з його точки зору, полягало у впливі на виділення з тіла тепла і води. А. Річинський висвітлив шляхи втрати тепла з організму, які майже збігаються з сучасними уявленнями. Ним було відмічено, що самопочуття не псується при відносній «вохкості» 30-60%, коли показники нижче цієї норми, то «повітря стає занадто сухим, а вище мокрявим», це повністю відповідає сучасним уявленням. У розділі розкрито вплив вологого та сухого повітря на організм.

А. Річинський вказав причини і симптоматика «теплового удару»: починає боліти голова, шумить в ухах, стискає за серце, хрипне голос і людина втрачає пам'ять (піхота частіше кінноти). Пояснено за якої вологості та чому організмом легше переносяться морози та як «вохкість» сприяє поширенню простудних хвороб – «учащаються запаління бронхів та легенів, ревматизм і т. д.»

Відмітив він і негативну роль забруднень повітря – «куряви», яка містить у собі: 1) мінеральні крупинки (пісок, грудочки ґрунту, біля фабрик вугілля й т. и.), 2) органічні неживі останки (кавалки рослин, матерій, волосся) і 3) цвіль, бактерій та їхніх зародків. Указав на роль повітря у передачі та розповсюдженні інфекції цим шляхом, у т.ч. і «бацил дифтерії, чуми, інфлюенци (грипу) й т. и.», зокрема там, де не дотримуються гігієнічних вимог. Підкреслив шкідливу дію хатнього диму, як чадного газу, так і тютюнового. А. Річинський вважав останній також смертельно небезпечним і навів переконливий приклад цього та відповідно надав рекомендацію щодо необхідності позбавитися звички паління (178 ст.).

Висновок. На той час А. Річинський зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної гігієнічної науки. Його спостереження, узагальнення даних з різних джерел і власні погляди були потім відображені у працях та підручниках відомих українських вчених-гігієністів.

Ольга Федорів, Ольга Сопель

Гігієнічні рекомендації А. Річинського до тканин та одягу

Арсен Річинський, відомий український громадський діяч та лікар у своєму підручнику «Курс гігієни (науки про здоров'я)» висвітлив свої гігієнічні рекомендації до тканин та одягу. Одяг та взуття служать для захисту організму людини від несприятливих факторів навколишнього

середовища – холоду, спеки, механічних впливів та зовнішніх забруднень. Крім того, за словами автора, одяг «допомагає регулювати запас тепла в тілі». У давнину людина використовувала різні матеріали тваринного і рослинного походження: шкіру, хутро, вовну, шовк, бавовну, льон та ін. Пізніше для виготовлення одягу стали використовувати тканини з штучних волокон. У даний час набули широкого поширення синтетичні матеріали (капрон, нейлон, лавсан та ін.), що виробляються з хімічних волокон, які одержують з відходів природних продуктів – кам'яного вугілля, нафти та газу.

У підручнику автор зазначив, що у процесі розвитку суспільства, зростання потреб людини змінювалися і вимоги до одягу; його функції з часом набували дедалі більшої складності, багатогранності. Як відомо, найголовнішою вимогою щодо одягу, яка супроводжувала його з початку існування і по сьогоднішній день, був захист тіла людини від негативних впливів зовнішнього середовища.

Захисна функція безпосередньо пов'язана з географічними та кліматичними особливостями конкретного району Земної кулі і створює необхідні умови для існування людського організму. Особливу увагу у своєму підручнику автор приділив захисній функції одягу: «Відносно регуляції тепла вимоги до одягу неоднакові в залежності від підсоння та часів року. Взимку та в холодних краях одяг повинен захищати тепло, тобто не пропускати теплового проміння і не проводити тепло безпосередньо». Зменшити проведення тепла можна: 1) добираючи відповідний матеріал на одяг і 2) спеціально вироблюючи тканину. Найбільш підходящий матеріал для цього – той, що містить у собі якнайбільше повітря, котре служить дуже плохим передатчиком тепла. Наприклад, у хутрі і поміж волосинням, і в самій волосі знаходиться стільки повітря, що воно складає 98% обсягу всієї тканини, – отже футро, сукна і взагалі вовняні матеріали визнаються найтеплішими. Шовк уже скоріше проводить тепло, а бавовна та льон – потім. Не менше значення для теплорегуляції має також збитність матеріалу та спосіб її виробу. Звичайно, всяка тканина містить у собі багато повітря у переміжках у своїй сітці, в тій безліч дір линок, але чим рідша й ширша ця сітка, тим більше в ній дірочок, тим більше в ній і повітря, – отже пухка та груба матерія (футро, вовна) захоче тепло найдовше. Навпаки, густа матерія, особливо тонка, котра менше містить повітря (напр. полотно) пропускає тепло скоріше».

Крім того, А. Річинський зазначив також і про колір тканини, що відіграє велику роль не лише в поглинанні променевої енергії. Автор вказував на те, що білі тканини поглинають удвічі менше проміння, ніж чорні. Колір є важливим для планування текстильної і швейної промисловості, для орієнтації модельєрів та працівників торгівлі. Більшість людей, наприклад, хоче, щоб робочий одяг був темних кольорів – синього, бронзового, сірого. Для забарвлення тканин інколи використовують фарби, які містять отруйні речовини, зокрема свинець, арсен тощо. Шкарпетки, нижня білизна, пофарбовані аніліновими фарбами, можуть бути причиною

шкірних захворювань.

Арсен Річинський писав, що «...гладенька біла матерія найлегше віддає сонячне проміння і такий матеріял безумовно годиться на літо; зимою ж одягають темну шерехату одягу, від котрої сонячне проміння не відбивається і не забирає свого тепла. Кольорова одягу не повинна бути помальована труйною фарбою – аршеником (у куксині), чорницею чи оливом, а білизну взагалі краще носити білу, не помальовану, щоб фарба не втягувалася в шпари».

Автор у своїй книзі описав ще одну важливу в гігієнічному відношенні властивість тканин, а саме гігроскопічність, яка характеризує властивість волокон тканини поглинати водяну пару з повітря і поверхні тіла й утримувати її за певних умов. «По обсягу ткани найбільше втягує води бавовна і взагалі рослинні матерії, найменше – вовна. Крім того, лляна та гладенька бавовняна матерія, пройнявшися водою, більше не пропускають повітря, липнуть до тіла і швидко сохнуть, одбираючи від шкіри при тому тепло, – тіло раптово холодне й часами застужується».

Крім того, одяг повинен бути зручним та не приносити дискомфорту людині. А. Річинський наголошував, що «одягу не повинна бути вузькою, щоб не перешкоджати рухам тіла, диханню й бігу крові. Від тісної шнурівки ступнево підточується жіноче здоров'я: не можуть розвиватися груди й легені, стискає дихання, – кров через те не вбирає у грудях kwasню, скільки потрібно; крім того, шнурівка душить черевні органи, особливо печінку, котра тоді менше витворює жовчи і згодом викликає уперті розстрої травлення, запори, а пізніше – мало кровність, загальну слабкість і нервовість. В чоловіків теж невдалий крій мають штани: коли вони висять на шлейках, то це заважає диханню».

Таким чином, Арсен Річинський у своєму підручнику «Курс гігієни (науки про здоров'я)» описав основні гігієнічні вимоги до одягу та тканин, розкрив функції одягу, зокрема захисну, висвітлив питання про колір та властивості тканин. Усі ці гігієнічні рекомендації А. Річинського щодо одягу не втратили своєї актуальності і сьогодні. Тому ми можемо слідувати цим рекомендаціям, а також впроваджувати їх при викладанні студентам медичного університету сучасного курсу гігієни.

Наталія Флекей, Парасковія Флекей

Арсен Річинський про провітрювання приміщень

Велике значення для здоров'я людини має чисте повітря в приміщеннях, де людина працює і проживає. Тому провітрювати приміщення завжди було доцільним та актуальним. Про це ще на початку минулого століття написав Арсен Річинський у своєму підручнику «Курс гігієни».

Автор звертає увагу читачів на те, що провітрювання крізь стіни взагалі не має жодного практичного значення, тим більше, що «пропускарність стін ще погіршується тинкуванням та шпалерами». Що ж до проведення тепла, то це залежить від загальної кількості повітря в дірках будівельного матеріалу: що більше в ньому повітря, то краще затримується в хаті тепло. Виходить, що матеріал, котрий містить у собі більше повітря, для нагрівання до певної температури потребує менше тепла і не так швидко віддає його в атмосферу, також він легший і стіни тоді можуть бути тоншими.

Також Арсен Річинський говорить про те, що небезпечно, коли вода заходить в стіни, вона звичайно випаровує та холодить помешкання. Повітря в такому помешканні містить багато пару і від цього холод зимою стає ще більш уразливим. У таких умовах і тіло віддає більше тепла, тому найбільше застуджуються дістаючи чи ревматизм чи запалення легенів. Також у вогкому приміщенні постіль і одежа теж мокріють і відбирають багато тепла, а на стінах заводиться цвіль.

Догляд за домом потребує, щоб у малих помешканнях, де скупчується багато народу, забезпечено було гарне провітрювання і належне опалення. Інакше водяна пара, котру видихають з грудей, осідатиме при низькій температурі на стінах, згодом буде заходити всередину стін. Для того треба, за словами Арсена Річинського, частіше провітрювати приміщення, щоб у ньому не збиралось багато пари і добре його обігрівати.

Таким чином, рекомендації по провітрюванню приміщень, необхідні для збереження здоров'я людей і які описані в книзі «Курс гігієни» були надзвичайно важливими для населення сто років тому і не втратили своєї актуальності сьогодні.

Олександра Копач, Галина Крицька

Арсен Річинський про проблему відходів

Інтерпретація А. Річинським розділу з гігієни «Становище ґрунту і нищення покидьків» – дуже цікава та актуальна для сучасного погляду на цю проблему. «Найбільше впливає на людину домішка вапна у ґрунті, що селяне у Франції, котрі їдять ячмінний та вівсяний хліб і пють вапнякову воду, легко відрізняються своїм гарним кистяком од слабших селян «Segains», котрі живляться гречкою, житом, пють сидр і живуть на граніті. Де-які соли та гази, розчиняні у ґрунтовій воді надають їй цілющу силу, – така вода зветься мінеральною» (ст. 101). Яке цікаве та влучне спостереження у цьому короткому абзаці. Та актуальність і важливість цих даних є не тільки для українців, а й для жителів Європи.

Також цікавим є тлумачення в наступному абзаці процесу «гниття» (ст.103): «Під час такого розкладу нечистот іноді витворюються проміжні

шкодливі продукти – птомаїни і труйні гази (чи міазми), котрі хоч і не передають зарази сами, але роблять чоловіка більш уразливим і взагалі нестійким...». Ця проблема є невирішеною і на сьогодні, що підкреслює актуальність знешкодження побутових відходів. Відсутність єдиної ефективної системи видалення та переробки сміття утримує нашу державу на рівні відсталих країн.

Великого значення вчений надавав водовідведенню. Так, в наступному абзаці описана каналізаційна система: «Така каналізація служить для віддалення всіх взагалі нечистот – і плинних, і густих. Є ще способи подільної каналізації, коли дощова вода спадає у річку по окремих ринвах, нарізно від людських виділень. Сюди належить і пневматична система Лернура, коли густі нечистоти витягуються із ринви помпою завдяки зниженню атмосферного тиснення» (ст.106).

Ще один цікавий момент, описаний А. Річинським в даному розділі – «про поховання мерців»: по-перше «З погляду гігієни треба як можна скорочувати, а для того вибирають для цвинтаря сухі (пісчані) місця; ґрунтова вода ні в якому разі не повинна доходити до могили...» (ст.107). Та що ми спостерігаємо сьогодні? Чи витримуються санітарні норми або ДБН хоча б в одному населеному пункті. Така ж сама ситуація як із захороненням твердих побутових відходів. Стихійність, яка рано чи пізно призводить до спалахів епідемій небезпечних інфекційних захворювань. Яскравий тому приклад – сибірка.

Це свідчить про те, що й на сьогодні погляди А. Річинського є актуальними для нашого суспільства. Тому є бажаним в більшому і в ширшому обсязі доносити до читача великий, багатогранний доробок вченого, як історика, географа, гігієніста, проводячи конференції, семінари, читання.

**Наталія Мельник, Галина Крицька,
Анастасія Білуха, Оксана Юрчишин**

Арсен Річинський про гігієнічне значення дихальної гімнастики

В своїй книзі «Курс гігієни» А. Річинський висвітлив питання доцільності проведення дихальної гімнастики серед селян та робочих, методи її проведення, а також він акцентував увагу на важливості проведення дихальної гімнастики серед дітей.

За словами А. Річинського певний обсяг дихальних рухів впливає не тільки на вентиляцію легень, насичення крові киснем, але й також впливає на роботу серцево-судинної системи, процеси внутрішньоклітинного обміну, кишкову перистальтику. Громадський діяч наголошував, що: «... те невмінне дихати, котре проявляється серед більшості нашого громадянства, проносить

дуже велику шкоду, особливо в дитячій віку». Автор зазначував, що слабка діяльність дихальних м'язів в дітей обумовлює знижений газообмін у легенях, що в свою чергу може призводити до розвитку анемії, гострих респіраторних вірусних захворювань, зниження загальної опірності організму, розвитку нервовості, загальної слабкості організму.

А. Річинський у своїй книзі також наголосив, що всім дітям повинна проводитися дихальна гімнастика за участю батьків, вчителів та вихователів, адже проведення дихальної гімнастики має ще й виховний характер.

Автор виділяв такі методи проведення дихальної гімнастики: активний, пасивний, мішаний. За його словами для дорослої людини підходять всі методи її проведення, для дітей раннього та переддошкільного віку більше підходить пасивний метод, «...між тим як ніжний дитячий організм потребує більш обережного відношення і ступеневого переходу від легких і пасивних методів до важких активних». При проведенні дихальної гімнастики слід звертати особливу увагу на те, щоб ці рухи відповідали фазам дихання людини.

Щодо часу проведення дихальної гімнастики, то на думку А. Річинського найкращий час – це 11-12 год ранку, або 5-6 год вечора. Гарно впливає на результати дихання лісове та гірське повітря, а самі дихальні вправи для дітей повинні проводитися у формі гри, щоб діти були зацікавлені процесом. А. Річинській у своїй книзі також зазначає різні методики проведення дихальної гімнастики – вдихальна, видихальна, вдихально-видихальна, яку призначають в залежності від цілей.

Проводячи паралелі із сьогоденням ми можемо сміливо зробити висновок про те, що основні принципи проведення дихальної гімнастики, описані А. Річинським, залишилися по цей час. На сьогодні дихальні вправи використовують не лише у профілактичній медицині, а й в реабілітаційному періоді багатьох хронічних та гострих затяжних захворювань. Проведення дихальної гімнастики є обов'язковим компонентом навчально-виховної роботи дошкільних та шкільних навчальних закладів. Її широко використовують для реабілітації дітей із обмеженими фізичними можливостями, пацієнтів із захворюваннями бронхолегеневої системи, зокрема такими як пневмонія, астма, хронічні обструктивні захворювання легень (ХОЗЛ), туберкульоз, при реабілітації пацієнтів із перенесеною коронавірусною інфекцією. Також на сьогодні дихальну гімнастику використовують як метод психотерапії, тому що дихальні вправи можуть допомогти розслабитися, контролювати почуття тривожності, зняти стрес, перемогти безсоння. Вони корисні для поліпшення уваги і допомагають боротися з негативними думками. Також станом на сьогодні існує багато наукових досліджень, які опубліковані у світових наукометричних базах даних, про позитивні фізіологічні ефекти від проведення дихальних вправ у різних категорій населення.

Отже, вчення А. Річинського щодо дихальної гімнастики лягли в основу багатьох лікувальних та виховних практик сьогодення і залишаються актуальними до цих пір.

Погляди А. В. Річинського на їжу і його застереження

Арсен Васильович Річинський – лікар, літератор, активний діяч «Просвіти», ідеолог українізації православ'я на Волині, здобував медичну освіту в двох університетах – Варшавському і Київському Святого Володимира, після закінчення працював на посаді лікаря Ізяславської лікарні з 1917 по 1920 рік. У 1919 році вийшла його книга «Курс гігієни», в якій автор у популярній формі виклав своє бачення основ профілактичної медицини. Хочу звернути увагу на 24-ту главу під назвою «Пожива», де він торкається питань гігієни харчування і безпеки харчових продуктів.

На початку цієї глави автор розмірковує над значенням харчування для людини, наголошуючи, що *«харч має бути 1) заживний, 2) стравний і незавадний (нешкідливий). Заживність (калорійність) харчу відзначає, що кількість поживного матеріалу в ньому повинна відповідати вимогам організму. Без їди чоловік умирає скоро, як стратить коло 0,4 ваги свого тіла; при повнім голоді цей мент (момент) настає в протягу 8-10 днів...»* [1].

Автор посилається на класичні калоричні коефіцієнти по Фойту – білки, вуглеводи – 4,1 ккал, для жиру (лою) – 9, 3 ккал, розповідає про призначення цих поживних речовин, застерігає від перевантаження організму білковою чи жирною їжею: *«...вживати зайвий харч недобре, він обтяжує шлунок, завдає більше роботи і стравним органам, і серцю, і згодом теж накликає різні недуги: не дурно стародавня приказка каже: Modicus sibi, Medicus sibi (Хто в міру їсть, той сам собі лікар)»* [1].

Арсен Річинський цитує філософа Жана Жака Руссо, який говорив, що народи, які їдять багато м'яса взагалі більш жорстокі і дикі, ніж інші, а Бертильон (французький юрист, біометрист, який застосував антропометричний метод для виявлення злочинців) статистичними даними довів, що в народів, які зловживають м'ясом, спостерігається вищий відсоток злочинств. Даючи характеристику продуктів тваринного походження, автор наводить табличні дані хімічного складу різних сортів м'яса. Автор дає поради про м'ясо щодо термінів його дозрівання і вживання, наводить якісні реакції на свіжість (лакмусова і ножова проба). Застерігає щодо паразитарних хвороб, які передаються через м'ясо (*трихіни, гниди цип'яків*).

Також досить широка і цікава його характеристика молока і молочних продуктів. Молоко різного походження має різну якісну характеристику. Автор стверджує, що *«вечірнє молоко тлустише (жирніше) і більше містить у собі білковини, ніж ранішнє»*. Зауважує, що *«молоко служить гарним ґрунтом для мікробів, і з ним всяка зараза (холера, сухоти, ящур і т.д.), якщо його не зпражити. Але довго пражити молоко теж не добре, бо тоді білковина та вуглеводи з нього трудніше стравлюються, особливо малими*

*дітьми». Досить детально розповідає про інструментальні методи оцінки якості молока: *ляктоскоп Фезера, ляктобутирометр Маршанда, бутирометр Гербера*, а також про можливі види фальсифікацій молока: *«Щоб молоко не закисло, продавці додають до нього соди, формаліни, водної перекисі, борного або саліцилового квасу. Домішку соди легко пізнати, нагрівши трошки молока і доллявши до нього оцту: чисте молоко зсядається зразу, а з содою трохи перегадом»* [1].*

У часи Річинського сметана містила багато лою (жиру), до 29%, а маргарин виробляли з *« волового лою, до котрого для смаку додають трохи коров'ячого масла: хоч він значно таньший (дешевший) від нього, проте заживність його не менша»*. Автор згадує про кефір і про кумис, які рекомендують слабосилим і хворим на сухоти, підводить підсумок продуктам тваринного походження: *«Отже пожива звірячого походження постачає головним чином лій і білковину, використовується більше і сприяє запорам»* [1]. Аналогічно аналізує продукти рослинного походження: *«Найбільшу відживну вартість має мука з ріжного збіжжя, особливо житня і пшенична, сама назва свідчить, що народ не може без неї жити»* [1]. Розповідає про особливості помелу, як молоти, щоб спочатку відійшов грис, а потім петльоване борошно. Розповідає про домішки (кукіль, ріжки), про хвороби, що виникають внаслідок вживання хліба з такими домішками, а також про симптоми отруєння ними. І що цікаво, автор стверджує, що *«ріжки шкодять тільки зразу після жнив, місяців через чотири вони вже не мають такої страшної сили, а від березня то й зовсім безпечні»*. Наводить рецепт виявлення домішок ріжків за допомогою ефірної проби. Описує круп'яні вироби: *гречану, пшоняну, вівсяну і рижову (рисову) – з відповідної пашні. Овес і тендериця (качани, тобто кукурудза) відрізняються присутністю лою*. До речі, такий автор, як Комендар В.І. в книзі «Лікарські рослини Карпат» наводить 28 місцевих назв кукурудзи, в т.ч. і тендерицю. Описує коротко інші рослини, бобові, картоплю, буряки, гриби, їх особливості.

Арсен Річинський аналізує також *смакові річи (приправи), спиртові напої (пиво, вино, горілка)*, описує сумні наслідки при зловживанні останніми і приходиться до такого висновку: *Вживання спиртних напоїв треба визнати некорисним і шкідливим, - особливо ж їх треба заборонити людям, хворим на серце, нирки, печінку, чи з якимись нервовими та мізковими хворобами, чи накінець, з недоброю спадщиною* [1], тобто передається генетично.

Завершуючи цей коротенький аналіз, слід відзначити, що матеріали, викладені Арсеном Річинським в підручнику «Курс гігієни» не втратили своєї актуальності і донині, а деякі методи і прилади, описані автором, широко використовуються на практиці і сьогодні.

Список використаних джерел

1. Річинський А. Курс гігієни / Арсен Річинський. – Ізяслав, 1919. – 228 с.

Ольга Сопель, Олена Лотоцька,
Олеся Сопель, Галина Крицька

Гігієнічні вимоги до штучного освітлення у працях А. Річинського

Арсен Васильович Річинський – громадський, політичний і церковний діяч, композитор, фотограф, краєзнавець, основоположник української етнології релігії, святий сповідник, лікар. Виступає організатором студентських літературних читань та музичних вечорів, наукових зібрань, редактором рукописних журналів. Восени 1911 р. вступив на медичний факультет Варшавського університету та з початком Першої світової війни А. Річинський перевівся в Київський університет Святого Володимира, який закінчив у травні 1915 р. Арсен Васильович автор численних праць у галузі фізичного, духовного здоров'я людини та нації. В історії України відомий як визначний церковний і громадський діяч, з іменем якого пов'язана боротьба українців за становлення Автокефальної православної церкви на Волині. Арсен Річинський – автор статей на пластову, освітньо-виховну і суспільно-політичну тематику. Серед його монографій історія Церкви та релігійної думки «Проблеми української релігійної свідомості» (1923 р.), книга присвячена Пласту «До щастя, слави і свободи» (1930 р.), краєзнавчий доробок «Старий город Волинь» (1938 р.), часопис «Нові дороги» та інші.

А. Річинський написав і у 1919 році видав «Курс гігієни» пристосований до VII-VIII класів гімназії, ухвалений Міністерством Народної Освіти. В одному із розділів він розглядає проблеми штучного освітлення, де розкриває питання про гігієнічні умови штучного освітлення, властивості полум'я свічки, світильний газ, водяний газ, електрики (дугове і жарове світло). Ще на початку двадцятого століття А. Річинський говорить про гігієнічні вимоги до штучного освітлення, а саме він вказує на те, що штучне світло повинно бути «економним, якнайтаньшим і загальнодоступним», достатнім «кількість світла тут також має значіння», та вказує на якість світла «воно повинно наближатися до денного світла, не повинно миготіти та шкодити людям (через виділення тепла чи отруйних газів). Він також вказує і на недоліки штучного електричного та не електричного світла. А саме на утворення шкідливих газів при не повному згорянні газу у газових лампах та виділення ними тепла. Автор вказує на недоліки електричного світла, а саме сильний блиск, небезпечність його в залежності від способу добування (постійний чи перемінний струм) та дає рекомендації щодо зменшення цих недоліків у власних приміщеннях.

Таким чином, читаючи «Курс гігієни», написаний Арсеном Річинським у 1919 р., через сто років ми можемо оцінити надзвичайну ерудицію і високу освіченість автора, який з точки зору лікаря давав цінні гігієнічні рекомендації читачам для того, щоб допомогти останнім зберегти своє

здоров'я – свій найцінніший скарб.

Орися Смачило, Олена Лотоцька

Арсен Річинський про значення і особливості природнього освітлення

Арсен Васильович Річинський глибоко розуміючи різні фактори зовнішнього середовища і особливості їх впливу на здоров'я людей, працював над написанням своїх праць-довідників українською мовою, з ціллю навчання молодих людей основних правил життя. Як лікар, він знав чого і наскільки необхідно людині для повноцінного життя, щоб жити успішно і тривало. Це було зрозуміло колись і зараз. І у своїй главі «Соняшне проміння в життю природи і людини» до книги «Курс гігієни» він писав, що це забезпечується такою силою природи, як сонце. Наголошував, що сонячне проміння має велике значення для життя мікробів, рослин, тварин, людей і не просто життя, а має особливе значення для якості цього життя. Автор зберіг у своїх працях природню живу українську вимову для характеристики властивостей сонячного проміння.

Автором у книзі «Курс гігієни» були висвітлені властивості сонячного проміння, які він називав «Хвилясті рухи в етері»: «електричність; тепло; світло; хімічне проміння; рентгеновське проміння; тиснення сонячного світла; електрони і живі зародки в міжпланетних просторах; вплив світла на людину і на бактерій; гігієнічні умови денного освітлення; норма світла для життя; короткозорість».

«...Світло, тепло і електричність є явищами одного порядку: вони виникають від електромагнітного збурення матерії і хвилями різної довжини розбігаються по світі...», – писав Арсен Річинський. «Звідціль виходить, що всяке взагалі проміння має почасти теплову енергію, почасти хімічну...».

Хочу навести для прикладу, як автор описує вплив природнього світла на людину: «розглядаючи вплив світла на живу істоту, треба таким чином мати на увазі, що теплова, світлова, та хімічна енергія проміння ділає одночасно і згодом тому дослідити їх з-окрема дуже трудно...»

Дуже поетично Арсен Річинський описує прості речі, якими користувалися люди. Наприклад: «паливо уявляє собою зконсервовану енергію соняшних променів...». Або «вивозячи з поля збіжжя, ми звозимо не тільки неорганічні речовини, з котрих росте пашня, а разом і втягнене нею за літо соняшне світло...», «соняшному променеві у цьому коловороті життя належить почесна роля загального вічного двигуна...»

Вказуючи на велике значення природнього світла для здоров'я людини Арсен Річинський пише: «На сонці і в яснім помешканню людина скорше росте, стає бодрішою, веселішою, більш здатною до загальної роботи,

зростає чуливість нервів і функціональна здатність м'язів і при тому збільшиться наша сила руху...», «ясне помешкання – здоровші люди...», «вага соняшного світла для здоровля людини така велика, що чоловік повинен нести як найбільш матеріальні жертви, щоб забезпечити собі благодатну силу світла...»

Автор також перераховує позитивний вплив сонячних променів на організм людини, вказуючи, що «соняшне світло ділає (діє) благодатно на тіло (шкуру) чоловіка...», «прискорює газообмін при віддиханню...», «прибільшує крові...», «зміцняє апетит...», «пособляє кращому розвоєві і зростові дітей...», «дає всім людям фізичну і моральну силу...»

А про недостатність сонячного світла Арсен Річинський пише наступне: «брак сонця пригноблює душу людини і є частою причиною тілесних і духовних хвороб...», «принаймі щодо золотушних болячок, то діти потребують цілющої сили соняшного проміння, яке убиває мікробів і нищить заразу...»

Вище викладені фрази підтверджують принципи життя, розуміння людей і надзвичайно актуальні й на сьогоднішній день, організовують нас для здорового, якісного і тривалого життя. У праці «Курс гігієни», автор, як лікар обґрунтовує ці постулати на фізичному і фізіологічному рівні. Всі думки Арсена Річинського, викладені у цій главі, є гігієнічно актуальними для життя людей і підтверджені словами італійської приказки: «Де не заходить світло, там вчащає лікар».

4. РЕЦЕНЗІЯ

Любов Василів-Базюк

Після прочитання книги «Береза» (Картуська)
авторів Олександра Ільїна і Петра Мазура¹

Присвята Жертвам Берези

Вас мучили, били, в холоді і голоді тримали,
Кати і в день і ніч любов до України міцно вибивали.
Загинуло багато, втратили здоров'я, ідея Волі перемогала,
Любов у них до України полум'ям горіла, не згасала!
Берези і досі ростуть, шумлять і правду не розкажуть,
Лишень зелене листя опускають, як сонце припече.
Осінь жовте листя опадає, немов нагадує страшні події
І кровні жертви, біль і сльози, все що бачили, лихе...!!!
Страшне знуцання християнами з польського народу,
Що страшні закони для невинних в'язнів укладав.
Свою державу: жорстоку, лишень з поляків будував,
З одною вірою, мовою і культурою перед світом кричав.
Кричав, кричав і все потратив,
Пошану, гідність і любов сусідів.
Бо крові з рук катюг жорстоких - ніхто ніколи не змиє,
Світ про це знає, Господь таких гріхів нікому не прощає.
І ми ніколи не простимо...!!!

Любов Василів-Базюк

Історична документальна книга «Нариси історії Береза–Картуського концтабору (липень 1934 – вересень 1939)»² написана на архівних матеріалах, щоб правильно віддзеркалити те, що діялося в Польщі після Першої світової війни. Польща дуже швидко рішила побудувати свою Річ Посполиту в напрямку диктатури – авторитарної держави. На перешкоді стояли національні, політичні погляди різного населення та релігійні почування різних громадян. Держава брала під увагу тільки інтереси польської нації, римо-католицького костелу, політики маршала Пілсудського і його партії, що допомогла йому, а також зрадою України, здобути та очолити польську державу. Його уряд започаткував перехід від державної до національної асиміляції. Настало нове законодавство, забрали на Волині церковні землі. На тих забраних землях – від кожної парафії та монастирів – більше як по 100 гектарів, заселили своїми поляками – колоністами, для

¹ У зв'язку із значним обсягом тексту, редколегія збірника визнала можливим скоротити рецензію, залишивши лише аспект, що стосується теми конференції. Версію тексту в авторській редакції про родину Любові Василів-Базюк опубліковано після рецензії.

² Нариси історії Береза-Картуського концтабору (липень 1934 - вересень 1939) / О.Л.Ільїн, П.Є.Мазур. Тернопіль: Терно-граф, 2019. 640 с. ISBN 966-457-374-7

контролі Волинського населення, а середню і високу освіту могли досягнути ті, хто себе приділив до римо-католицького костелу та до польської нації. Православні храми переміняли на римо-католицькі костели.

Зачиняли громадські організації: «Просвіту», «Рідну Хату», Народні Доми. До середніх шкіл приймали тільки римо-католиків і поляків. Ліквідували українські приватні гімназії на Волині. У Кременці, де колись вчилася моя мама в українській гімназії, зробили польську учительську семінарію. Дозволили на всю Волинь дві приватні гімназії у Луцьку і Рівному. На іспитах вступу до української приватної гімназії не допускали особливо хлопців і пояснювали: слабе знання польської мови. Заборонили організацію «Пласт». У Галицьких селах перейшла пацифікація селян у 1930 році. Горіли села, нищили господарки заможних селян, зачиняли кооперативи. Селяни боронилися, поліція біла, калічила, вибивали зуби, а потім родина на возах везла замотаних м'якими перинами покалічених, помираючих до Тарнополя та інших міст до лікарень. Було багато смертних каліцтв, знущалися поляки особливо за кооперативи, землю за читальні та нищили організоване громадське життя.

Наступила доба переслідувань на Поліссі. Українська Православна Церква в Польщі отримала Томос, але було багато священників, що залишилися з царської Росії, які відверто воювали з молодими священниками, що заводили в церквах Українську мову.

Жертвою тої боротьби став доктор медицини Арсен Річинський, про якого автори книги «Берега» докладно і багато описали з архівів про його трагічне життя, намагання українізувати Українську Церкву на Волині. Настала велика зміна після з'їзду в Луцьку усього духовенства. Молоді священники перейшли на Українську мову богослужбову.

Наступив страшний 1934 рік! Про організований концтабір у Березі докладно описано авторами у згаданій книзі «Нариси історії Береза Картуського концтабору (липень 1934 – вересень 1939)». У багатьох джерелах називають цей концтабір «Берега Картузька». Важко читати тим, хто любить Україну та Український Народ, хто є гуманним, з релігійним вихованням у будь якій релігії. Тим найбільшим катом, жорстоким садистом, злочинцем без жодного християнського виховання був воєвода Полісся Костек Бернадцький (Бернацький). Хоч я прочитала в книзі «Берега», що ініціатором створення концтабору був Леон Козловський, але це мабуть було за дозволом та наказом Костека Бернадцького – воєводи Полісся. Костек чи Леон віднайшли таких же самих жорстоких садистів – поліціантів, сторожів для концтабору¹. Бо це треба знайти таких людей, щоб могли таку роботу робити, живцем добивати людей, дивитися на їх муки, страждання, голод, поневіряння – не тільки в день, а також і вночі. Все описано докладно, я прочитала з болем у серці. Навіть до туалету не могли нещасні в'язні піти в потрібний час, а про гігієну, влаштоване спання, примусову роботу, постійне биття, жахливе харчування – не можна читати без сліз.

¹ Відповідальність за достовірність поданих фактів та вживану термінологію несуть автори поданих текстів.

У великій книзі авторами на архівних матеріалах дуже добре представлено, кого нищив польський уряд. На першому місці **УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ – ЧЛЕНІВ ОУН**, а це були молоді гімназисти, студенти, учителі, правники, журналісти, лікарі, поети, письменники та священники. Крім того були селянські сини, що вчилися в гімназіях чи студіювали. Всіх, хто любив Україну і жив нею – їх місце було по в'язницях: Бригідках у Львові, у кожному Волинському місті, а особливо в Луцьку, Рівному та по всіх більших містах Галичини та Волині. Найбільш завзятих, що могли підняти всю західню Україну до повстання – то примістили в Березі. Мабуть думали, що всіх доморять до смерті, знищать побоями, але більшість вийшла, багато із знищеним здоров'ям так, як Богдан Гошовський, з яким я була особисто знайома. Пан Карпенець нам нарікав на наслідки побиття, працював як сантехнік у Торонто. З поданих прізвищ в'язнів, що вимучились у Березі, багато були від 1944 р. політичними емігрантами, жили у Торонто і мені ці люди були колись знайомі серед пластових провідників та громадських діячів.

Всі вони були **Провідниками Нації, Народу**. Польща рішила вжити найбільшу диктатуру, жорстоку деспотію на знищення провідних людей з усіх національностей, класів людей, різних політичних поглядів і партій, свідомих селян, а найголовніше **свідомих Українців – членів ОУН**. Ціль була обезголовити народ від провідної верстви. Також як випускали ледь живих, фізично знищених після трьох місяців, а декого більше як після цілого року, чи двох років, чи майже до кінця існування концтабору, поки не зближалися німецькі частини та московська комуністична червона армія 18 вересня 1939 р. - то забороняли розказувати, що прийшлося пережити в Березі. Грозили новим арештом і Березою. Не сміли оповідати про всі нелюдські, неймовірні, жорстокі тортури, коли випускали на волю, з повибиваними зубами, відбитими нирками, з туберкульозом та різними шкірними недугами і хворими шлунками. Багато пережили пошесть дизентерії та черевного тифу. Не всі поверталися додому під опіку родини, а багатьох садили до місцевих в'язниць продовжувати відбути призначений час.

На другому місці були польські та українські комуністи з всіх провінцій Польщі, поміж ними було багато з жидівського народу та наших несвідомих селян. Крім того, були головні представники різних польських політичних партій, які були проти маршалка Пілсудського. Були окремою групою лемки, закарпатці, чехи, німці, навіть один китаєць. Польща боялася всіх інаchedумаючих, а також і багатих жидівських купців, які обертали великим капіталом і могли вживати свій капітал на знищення диктатури та уряду Пілсудського в Польщі.

Ті багаті жидівські купці, що загинули в Березі, могли принести багато користі навіть тій ворожій державі Польщі, але шовеністи і жорстоко виховані римо-католицьким костелом поляки того не розуміли. Поміж тими, що загинули, були літератори, поети, чесні та працюючі представники різних народів. Купці, що жили в Польщі, працювали, платили високі

податки, їх грішми могли розбудувати занедбані села, дороги, старі та малі школи, занедбані господарки на Мазурщині та на бідових піскових землях Польщі, бо це не український чорнозем.

Мене дивує, що вони отця Семена Гаюка, арештували 2 вересня, коли німецькі бомби вже падали в Луцьку, а вони ще далі мстилися на провідних священниках Волині. Отець Семен мене вчив релігію в 6 гімназійній в Німеччині і тепер я є в листуванні з донькою і зятем Мирославою і Володимиром Дмитріюк. Також мене дивує, що до Берези забрали професора-історика Івана Власовського, який тоді був уже в дуже поважному віці і працював при Волинській Духовній Семінарії і Консисторії в Кременці, не вважався патріотом, а скорше релігійним істориком. На еміграції жив у Торонто і похований разом з дружиною на цвинтарі, де поховані і мої батьки, чоловік і наша родина. Історія Православної Церкви написана проф. Іваном Власовським і видана Українською Православною Церквою Америки в 4-х томах є величезним вкладом праці для нашої церкви.

Німецькі війська із заходу 17 на 18 вересня 1939 р. надходили, а совітські з сходу також зближалися, коли польські кати і поліція концтабору Береза утікали і табір залишився без них. У таборі ще було 6,470 осіб. Німців 3,500, Українців 1,600 та інші національності. Всі були дуже голодні, побиті, покалічені, в арештанській одежі, бо все від них кати забрали, годинники, добру одежу, все що мало вартість. Лишили їх в страшному фізичному стані, голодних, без грошей та далеко від своїх рідних. Отець Семен Гаюк описав дорогу та інших до своїх родин.

Відносно побудови книжки, для мене як читача, хотіла б бачити більше зібраний матеріал під певними заголовками, щоб деякий матеріал не повторювався по кілька разів у різних частинах. Коли йде мова про українців, чи інші національності – то було б краще подати весь матеріал про окремі групи на протязі перебування – існування концтабору «Береза». Їх працю перед арештованням, період концтабору, їх громадську, літературну працю після здобуття волі під окремими національними частинами. Так про кожну групу. Починати кожний розділ з нової сторінки, це легше для читача входить в нову частину історії та архівного матеріалу «Берези».

Мені було важко читати білоруською мовою, бо я читаю навіть рядками, так мене вчили в університеті на відділі психології, а це треба було словами. Отже, я відразу білоруське слово в думці читала українською мовою – це зупиняло швидкість читання. Також матеріал в московській мові, хоч я вивчала московську мову в університеті як чужу мову в Торонто, розумію, але швидкості в читанні не маю. Для українського читача – молодого покоління – не тільки в Канаді, а по інших державах, навіть в Україні читати в білоруській і російській мові буде важко, навіть не можливо прочитати. Краще подавати все в перекладі для українського читача, а також молодим читачам буде бракувати стислого поділу величезного матеріалу по певних категоріях.

Цю книжку можна читати по кілька разів, бо є багато прізвищ, даних та деталей, що годі всіх запам'ятати, скорше їх пізнавати після того до якої групи вони належали та як вони вижили.

Треба висловити велике признання авторам книги «Береза» за таку велику працю, щоб зібрати увесь матеріал по архівах. Не тільки в Білорусії, а також і в Польщі та в архівах України, а також і в архівах жидівського народу в Польщі, Україні та Білорусії. Тепер може кожна національна група знаходити інформації про свої жертви, людей, які вижили ті всі тортури, голод, нещастя і могли своїм землякам подати докладно про їх життя в концтаборі «Береза». Дякуємо Вам Шановні Автори за таку колосальну працю.

Про родину

У 1924 р. парафію мого тата о. Йосипа Василів у Крупі, Красноставського повіту, зліквідували, забрали чудову церкву під католицький костел та таке було з іншими церквами на Холмщині та Підляшші.

Мій тато о. Йосип отримав парафію у Видертій, Камінь Каширського р-ну, в Пінській єпархії в 1924 р. після зліквідованої парафії в селі Крупі на Красноставщині. Тато був молодий священник, патріот, українець, та переживав і змагався з жорстокою польською політикою до Українського народу. Передплачував багато газет з Львова, для нас дітей журнали: Дзвіночок, Світ Дитини, Діточу Бібліотеку. Українізував, виховував своїх парафіян, які читали всі газети, що приходили до тата. Переходив поступово на служіння служб українською мовою, практика показала, що парафіяни не розуміли церковно-слов'янської мови. Церковні події, отримання Томосу 13 листопада 1924 р. додало певності свідомому патріотичному духовенству в Польщі після трагічного 8 лютого 1923 р., коли архімандрит Смарагд (Латишенко) вбив митрополита Юрія – Українця в його помешканні, який змагався, щоб отримати Томос. Це вже була свідомо боротьба проти надходячого Томосу патріотами московської церкви і правою рукою царської еміграції, яка була у Варшаві.

Настала велика зміна після з'їзду в Луцьку усього духовенства.

Не знаю, чи мій тато був на тому з'їзді, бо я народилася 30 вересня 1929 р., але тато служив Українською мовою, виховував парафіян, читали українські газети. Польща прислала польських учителів до Видерти, які перевіряли газети, як селяни йшли попри школу та несли газети і книжки. Почали роздавати польські газети, мовляв вони кращі як ті, що від отця Йосипа, тому селяни почали ходити болотами, щоб не йти біля школи.

Священники, що служили українською мовою були на списках шкідливих громадян Речі Посполитої. В Пінській єпархії почали вимагати читати євангелії, виголошувати проповіді, у школі вчити релігію, все виконувати польською мовою. Духовенство змагалось, але

росіянин єпископ Олександр в Пінську не відповідав на листи духовенства, не вважав це своїм обов'язком обороняти Українську мову.

Після відчинення «концтабору Береза» Костек Бернадцький зайнявся переслідуванням Українських Православних Священників Полісся. На доноси польських учителів у селі Видерта Костек Бернадцький почав переслідувати мого тата. Священники дістали накази читати євангелії, проповіді, вчити релігію по школах українських дітей польською мовою. Тато відповідав, що люди не будуть розуміти, що Воеводі потрібно звертатися до правлячих єпископів, щоб представники церкви і митрополит Діонісій на всю Польщу обговорили ці справи з урядом у Варшаві. Але в листопаді поліціант привіз друкований наказ від Костека Бернадцького залишити «Поліське воєвідство за 24 години, бо буде кара за параграфом номер 3 польської конституції, і буде забране громадянство». Отримавши таке повідомлення раненько, церковний староста дзвонив церковними дзвонами, скликав людей до церкви, тато відслужив прощальну Святу Літургію, пояснив і прочитав наказ Костека Бернадцького – воєводи Полісся, парафіяни плакали, дуже любили тата, чоловіки винесли тата на руках до воза і відвезли до Камінь Каширського до потягу на Ковель. Тато був у Видертій 11 років, сестра мала 8 років, я 5. Ми залишилися з мамою, упорядковувати господарку, роздавати та залишати все, та виїжджати на Волинь. Одиноке щастя, як я тепер думаю, що не арештували тата та не завезли до Берези. Коли вкінці тато після заступання хворих священників на Волині приїхав на парафію в село Білогородка, Дубенського р-ну, то молоді члени ОУН прийшли і таке запитали: «Отче, якою мовою ви служите? Якщо не українською, а церковно-слов'янською мовою, то не привозьте свою родину та не розпакуйте своїх валіз. Парафія була патріотична, але сусіди священники москвофіли бойкотували тата і через Консисторію змусили тата служити в трьох мовах по тижневі: Українській, Чеській (для колоністів) і в Церковно-слов'янській для москвофілів. Сусіди священники-москвофіли вплинули на Консисторію і тата перенесли заступати хворих священників, а в кінці перенесли тата на парафію в Боголюби, 5 км. біля Луцька, де тато працював до війни та приходу більшовиків і нових переслідувань. Тато підтримував молодь, яка була вся в ОУН, половина була за польських часів у в'язниці в Луцьку, а в 1939 р. у червні арештували 11 молодих хлопців. Тато був на списках польського уряду як член ОУН, бо ті списки попали першим більшовикам, як вступили на Волинь 17 вересня 1939 р. Тата і всіх молодих хлопців викликали до НКВД, а вкінці була вже велика загроза, що вивезуть на Сибір. ОУН перевело тата через замерзлий Буг на німецьку сторону разом з 11 хлопцями – членами ОУН на Холмщину (татову батьківщину), а нас – маму і доньок – вночі члени ОУН саньми вивезли до Ковеля, у нас була своя хата, нас заховали, бо політруки кожного дня шукали тата по

сусідах і шантажували маму, забирали все з господарки та лякали, навіть один хотів у нас ночувати, йому сподобалася мама.

Було жорстоко замордовано 8 священників на Холмських землях, а першим о. Михайло Трохимович – двоюрідний брат мого тата - в селі Бусні на сходах церкви на перший день святої Трійці в 1942 р., як ішов служити. Залишилася паніматка і 4 доньки, наймолодша мала 4 місяці. Ховали в Холмі з тисячами народу, школами, мій тато був поміж духовенством, я була присутня, а похорон проводив митр. Іларіон (Іван Огієнко).

З мого тата родини в містечку Тишівці над рікою Гучвою (доплив до Бугу) біля Червенських городів – тепер валів - замордували 10 осіб, а в селі Сагринь і колонії згоріло 7 осіб. Забрали землі, хати і мого дідуня господарку з 12 моргів поля і двох хат.

5. ВОНИ БУЛИ З НАМИ

Софія Буняк

На других Річинських читаннях з доповіддю «Праця А. Річинського в контексті сьогодення» виступила письменниця Софія Буняк.

БУНЯК Софія Олександрівна – письменниця, громадсько-політична діячка, член Національних спілок письменників України і Росії, співзасновниця й членкиня Московського українського товариства «Славутич».

Народилася 30 вересня 1930 року в селі Грибова тодішнього Кременецького повіту (впродовж 1939 – 2020 рр.. село належало до Лановецького, тепер – до Кременецького району Тернопільської області). Батьки Софії були свідомими українцями і з раннього дитинства прищеплювали своїй єдиній доньці любов до рідної землі.

Здобувши шкільну освіту спочатку в родинному селі, а згодом у Лановецькій середній школі, в 1949 році Софія стала студенткою історично-філологічного факультету Львівського педагогічного інституту. Проте щасливе студентство тривало недовго, бо ще до закінчення першого курсу, 30 квітня 1950 року, юнку було заарештовано органами МДБ. Їй інкримінували антидержавну діяльність. За рішенням особливої наради (спеціальний позасудовий орган) Софія була засуджена до 10 років ув'язнення. Після подання касаційної скарги цей термін було скорочено до 5 років. Покарання відбувала у Новосибірській області РФ. Після смерті Сталіна потрапила під амністію і була звільнена. Повернулася додому.

Тавро ворога радянської влади не дозволяло продовжити навчання як і знайти роботу. Через рік Софія прийняла пропозицію руки і серця товариша по заслання і переїхала в Москву – місце проживання її чоловіка.

Того ж 1954 року поступила у Московське фельдшерське училище, диплом якого дав змогу працювати медсестрою, а згодом старшим лаборантом у 2-му Московському медичному інституті.

З часом Софія Олександрівна успішно закінчила Московський педагогічний інститут ім. Н. Крупської і влаштувалася на посаду перекладача слов'янських мов у Науково-дослідному інституті проблем вищої школи.

Відвідуючи бібліотеки, виставки, музеї, пані Софія поступово зав'язувала знайомства, знаходила однодумців. Україномовне середовище гуртувалося довкола магазину «Українська книга» на Старому Арбаті. Після декількох спроб всередині 80-х років минулого століття українським патріотам таки вдалося зареєструвати Московське українське товариство «Славутич», президентом якого обрали космонавта Павла Поповича.

За активної ініціативи товариства «Славутич» 1992 року в Москві відбувся з'їзд українців Росії. У своєму виступі президент товариства Павло Попович високо оцінив вклад Софії Буняк в культурне життя української громади Москви.

У бурхливі 90-і сімейні обставини змусили Софію Олександрівну регулярно відвідувати й проживати в Україні. Перебуваючи в Ланівцях, вона

активно включалася в суспільно-політичне життя краю: відвідувала зустрічі, мітинги, різноманітні культурні події, багато публікувалася в районних газетах «Голос Лановеччини» та «Сіяч». Збирала матеріали про визвольну боротьбу на Лановеччині, про відомих людей краю. Була серед ентузіастів, які створили Клуб творчої інтелігенції. Підсумком роботи цього об'єднання став випуск літературно-мистецького альманаху «Лан: Лановеччина творча» (Тернопіль, 2001.), присвяченого 10-тиріччю Незалежності України.

У 1991 році добилася власної реабілітації, а очоливши в 1992 році Лановецьку районну спілку політв'язнів та репресованих, пані Софія допомагала відновити історичну справедливість іншим людям.

З 1994 року Софія Олександрівна почала працювати референтом-помічником народного депутата України Михайла Ратушного.

Діяльність Софії Буняк відзначена медаллю «10 років Незалежності України».

Вона є авторкою збірок поезій «Чаєчка» (Ланівці, 1995; російською мовою – Москва, 2014), «Зірки на долонях» (Київ, 2001) та «Під рідним небом» (2009), документально-літературної розповіді «Світло погаслої зірки. Про повстанського поета Левка» (Ланівці, 1995), художньо-документальної повісті з історії повстанського руху на Лановеччині у 1940–50-х рр. «Одіссея Ольги Горошко» (Київ, 2000), мемуарної прози «У калейдоскопі долі» (Київ, 2019).

Софія Олександрівна Буняк відійшла у Вічність 1 грудня 2020 р.

Любов Цалик

Арсен-Ярослав Гудима

Вагомий внесок у вивчення творчості Арсена Річинського зробив відомий вчений-релігієзнавець, педагог, кандидат філософських наук, професор, великий патріот України Арсен-Ярослав Миколайович Гудима (6.06.1934 – 3.12.2013 рр.).

У листопаді місяці 1997 року на моє ім'я прийшов лист від А.М.Гудими із Тернопільської медичної академії ім. В.Я. Горбачевського. З Арсеном Миколайовичем я був добре знайомий ще з часу навчання у Тернопільському медичному інституті, бо займався в науковому гуртку, яким він керував.

В листі йшлося про те, що у нас на Кременеччині народився Арсен Річинський, тому Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної Академії наук України хоче провести наукову конференцію, учасників якої слід прийняти негайно. Мотивуючи тим, що конференцію слід ретельно підготувати, ми домовились із вченими НАН України про проведення Перших Річинських читань на базі училища весною 1998 року.

Арсен Гудима, тоді ще доцент Тернопільської державної медичної академії ім. І.Я. Горбачевського, на перших Річинських читаннях виступив з доповіддю «Утверджуємо національну церкву в Україні». Пригадується, виступаючи останнім за списком, Арсен Миколайович пожартував: «Іменем Арсена розпочиналися читання, іменем Арсена супроводжувалися, іменем Арсена завершуються». Кадри цього виступу зафіксовані в документальному фільмі «Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я». Так розпочалося повернення імені Арсена Річинського на Батьківщину.

На других Річинських читаннях Арсен Гудима виступив з доповіддю «Російська ментальність і релігійність в оцінках А. Річинського». На читаннях було репрезентовано друге видання основної праці А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомості». Значну організаційну роботу з підготовки книги до видруку здійснив саме А. Гудима.

На третіх Річинських читаннях Арсен Гудима виступив із доповіддю «Відновити слід давнє Українське православ'я».

У 2002 році у видавництві «Укрмедкнига» вийшло третє видання книги праці А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомості». Значну організаційну роботу з підготовки книги до видруку здійснили професор М.А. Андрейчин і доцент А.М. Гудима.

У 2003 році в Тернопільському обласному архіві було знайдено той рукопис праці «Проблеми української релігійної свідомості» Арсена Річинського, над яким працював цензор. Допоміг його відшукати тернопільський професор Арсен Гудима. З'явилася можливість побачити працю мислителя у новому видруку без купюр.

На четвертих Річинських читаннях кандидат філософських наук, професор А. Гудима виступив з доповіддю «Воскреслі сторінки конфіскації» з книги А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомості». 14 квітня 2004 року Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет за заслуги у відродженні духовності в Україні та утвердженні Помісної Української Православної церкви нагородив професора Арсена Гудиму орденом Святого Архистратига Михаїла.

На п'ятих Річинських читаннях відбувся виступ Арсена Гудими «Праця Арсена Річинського «Проблеми української релігійної свідомості» в українському релігієзнавстві», написаний ним у співавторстві з професором М. Андрейчиним.

14 листопада 2006 року прах Арсена Річинського перевезено в Україну для перепоховання. Професор А. Гудима у підготовці до перепоховання брав активну участь.

В 2007 році професор Арсен Гудима зробив спробу узагальнити життя і творчий шлях Арсена Річинського, основоположника етнології релігії в українському релігієзнавстві, виокремити провідні ідеї його головної роботи «Проблеми української релігійної свідомості». В 2007 році вийшла друком книга А. Гудими «Харизма Арсена Річинського». Друге видання її вийшло друком у 2008 році. На працю А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомості» А. Гудима посилається також у своєму підручнику «Релігієзнавство».

На шостих Річинських читаннях Арсен Гудима (співавтор – П. Мазур) виступив з доповіддю «Релігійно-національна ідеологія як провідний чинник автокефалії Української церкви (за А. Річинським)».

У 2009 році вийшло друком четверте, виправлене і доповнене повне видання (без купюр цензора) книги Арсена Річинського «Проблеми української релігійної свідомості», упорядником видання якого постав професор А. Гудима Він написав передмову до книги під назвою «З когорти святих сповідників українського православ'я».

В плані вивчення біографії Арсена Річинського у 2010 році вийшла друком книга «За тебе Україно! З архіву в'язнів концтабору Береза-Картузька (1034-1935) часів II-ї Річі Посполитої Польської». Праця є збірником анкет з особових справ в'язнів першого (1934-1935) періоду Берези-Картузького концентраційного табору. Авторами-упорядниками книги постали О. Ільїн, С. Шандрук, П. Мазур та А. Гудима.

На сьомих Річинських читаннях А. Гудима виступив з доповіддю «Арсен Річинський в українському сьогоденні».

На восьмих Річинських читаннях була заслухана доповідь А. Гудими «А. Річинський та пластовий рух на Волині (20-30 рр. XX ст.)». В збірнику читань надрукована робота Арсена Річинського «До щастя, слави і свободи» з редакторської підготовки П. Мазура та А. Гудими.

І, як остання ластівка, прилетіла до нас, релігієзнавців України, книжка спогадів А.М. Гудими «Мої обереги», видана у 2012 і з доопрацюванням – у 2013 роках. Наче прощаючись з нами, професор у своїй праці тепло згадує всіх, хто супроводжував і допомагав йому повертати ім'я Арсена Річинського рідному народові, українській історії, рідній Україні.

Дев'яті Річинські читання були першими без професора Арсена Миколайовича Гудими. Але з ним склався план їх проведення, обговорювалося місце проведення – Ізяслав, де працював лікарем Арсен Річинський і де він друкував одні із перших своїх часописів.

Петро Мазур

Олександр Ільїн

Незадовго до шостих Річинських читань на електронну адресу Кременецького медичного училища імені Арсена Річинського надійшов лист з Білорусі. Невідомий нам Олександр Ільїн з Пінська писав, що у нього є матеріали з Державного архіву Брестської області про перебування Арсена

Річинського у Береза-Картузькому концтаборі. Це нас зацікавило і автор листа був запрошений на чергові Річинські читання.

Олександр Львович Ільїн – літературознавець, публіцист, математик, краєзнавець, громадський діяч народився 26 квітня 1956 року в м. Верхньодніпровськ Дніпропетровської області. В 1972 році поступив на механіко-математичний факультет Дніпропетровського державного університету. З 1977 року працював асистентом кафедри математичного аналізу Брестського державного педагогічного інституту. В 1992 році йому присвоєно вчене звання доцента. З 2003 по 2006 рік завідує кафедрою вищої математики та інформатики в Пінському вищому банківському коледжі. З червня 2006 р. по березень 2020 р. – доцент кафедри вищої математики та інформаційних технологій Поліського державного університету (Пінськ, Білорусь), а з березня 2020 р. до останніх днів життя – доцент кафедри інформаційних технологій та інтелектуальних систем того ж університету. Член-кореспондент Міжнародної академії технічної освіти з 2005 року.

О. Ільїн автор декількох методичних посібників, більше 30 наукових статей з математики, методики викладання математики та інформатики. Був редактором журналу «Гістарычная Брама» (гісторыко-краязнаўчы часопіс). Займався вивченням краєзнавства, історії та літератури Білорусі, України та Польщі. Автор серії розвідок, присвячених історії запровадження української та білоруської національних ідей.

Помер 9 листопада 2020 року.

На шостих Річинських читаннях Олександр Ільїн виступив з доповіддю «Арсен Річинський у Береза-Картузькому концтаборі», в якій він розповів, що у Державному архіві Брестської області є особова справа Арсена Річинського, яка містить в собі обліковий листок, 3 фотографії в'язня, 10 листів до нього дружини Ніни Річинської (2 на українській і 8 на польській мові) та 3 листи доньки Слави на польській мові. У виступі наводився повний текст облікової картки. Подана також оцінка політичної діяльності Арсена Річинського, а також його поведінка, яку польська влада дала через місяць з часу його звільнення з табору.

Коли 11 травня 1935 року Арсена Річинського ув'язнила польська влада, в таборі Береза-Картузька знаходилося 90-110 осіб. У переважній більшості це була галицька та волинська інтелігенція, відомі громадські політичні діячі, досить багато студентів і гімназистів. О. Ільїн наводить прізвища українських патріотів, котрі перебували поруч з А. Річинським в цьому ув'язненні.

Під час читань Олександр Ільїн передав оргкомітету копії особових справ всіх українських патріотів, котрі перебували в Береза-Картузькому концтаборі з липня 1934 по березень 1936 року. Рукописи були на польській та російській мовах. Нами всі рукописи були перекладені на українську мову і в 2010 році була видана книга «За тебе, Україно... З архіву в'язнів концтабору Береза-Картузька (1934 – 1935) часів II Річі Посполитої Польської». В 2014 році було видано друге, доповнене і перероблене видання

цієї книги. Олександр Ільїн був ініціатором і співавтором написаної нами і виданої в 2019 році книги «Нариси історії Береза-Картуського концтабору (липень 1934 – вересень 1939)». Всі згадані книги містять розповіді про Арсена Річинського, листи до нього, фотографії і відіграли важливу роль у вивченні його біографії та творчості.

На сьомих Річинських читаннях Олександр Ільїн виступив з цікавою доповіддю «Арсен Річинський і український сеймовий клуб з виборів 1922 року». Автор підкреслює, що А. Річинський почав свою боротьбу за автокефалію Української Православної Церкви ще на початку 20-х років ХХ століття. Але він не отримав достатньої підтримки від українських депутатів польського сейму. Олександр Ільїн наводить лист до одного з таких депутатів, кременчанина Михайла Черкавського, в якому міститься багато маловідомих біографічних звісток з життя А. Річинського.

На читаннях була озвучена також доповідь О. Ільїна, написана в співавторстві з П. Мазуром, «Батько Арсена Річинського», в якій наводиться ряд документів з Державного архіву Брестської області, які стосуються Василя Річинського.

В матеріалах восьми Річинських читань опубліковано дві історичних розвідки Олександра Ільїна. В першій з них ще раз говориться про листування Арсена Річинського з сенатором Михайлом Черкавським та їх боротьбу за українізацію православної церкви. В статті наводиться кілька документів про стан православної церкви на Володимирщині і на Волині, один лист до Івана Огієнка і один – від нього, а також три листи А. Річинського до М. Черкавського.

Друга розвідка, написана в співавторстві, стосується лікарів А. Річинського та Василя Кархута, кременчан, котрі були в'язнями Береза-Картузського політичного концентраційного табору.

На дев'ятих Річинських читаннях Олександр Ільїн знову повертається до батька А. Річинського і в його матеріалах опублікував статтю «Особиста справа Василя Річинського у Брестському обласному архіві», в якій він наводить ряд цікавих документів і доказ того, що Арсен у нього був єдиним сином.

Олександр Ільїн часто бував на Тернопільщині. Виступав на Річинських читаннях в медичному фаховому коледжі імені Арсена Річинського, побував з презентаціями книг в бібліотеці імені Ю. Словацького у Кременці, обласній науковій бібліотеці та обласному архіві у м. Тернополі, культурному центрі Єловицьких м. Ланівці. З презентаціями книги про Береза-Картузський концтабір ми з О. Ільїним побували також в м. Береза (Білорусь), Києві (Національній академії наук України), та в музеї історії медицини Галичини у Львові, після чого українське лікарське товариство міста запросило нас на Андріївські вечорниці.

В нашій переписці від 17 вересня 2020 року ми з Олександром Львовичем обговорювали підготовку другого, доповненого і переробленого, видання нарисів історії концтабору. Він написав «років через три це зробимо». На мої листи до нього від 27 жовтня та 7 листопада відповідь не

прийшла. А 11 листопада на мою пошту надійшло повідомлення: «Саша умер от ковида. Жена...».

Петро Мазур

**Леонід Михальчук,
Людмила Річинська**

На зорі незалежності України у Нововолинську засвітилися яскраві постаті палких патріотів. Сміливі, відчайдушні з національним прапором, вони впливали на кожного, ніби будили нас усіх. Серед них була і Людмила Арсенівна Річинська (28.02.1940 – 24.09.2004 р.).

Її виступи сприяли згуртуванню жінок. Хто ж вона була для нас? Лише вчителька, а відкрив її біографію нам Леонід Анатолійович Михальчук (25.10.1944 – 10.09.2009) – краєзнавець з Володимир-Волинська. Саме він допоміг відновити історичну справедливість у поверненні доброго імені А.В. Річинського.

Уродженець с. Будятичі Іваничівського району. Здобув середню освіту у Нововолинську. Успішно закінчив Харківське військове училище. Далі служба військовослужбовця у всіх куточках Радянського союзу, Німеччина, Афганістан...

Любов до рідного краю перемогла нав'язану фальшиву історію советів. Будучи на пенсії він взявся за краєзнавство. Чимало досліджень на його рахунок, але доля родини Річинських його турбувала найбільше. Він допомагав Людмилі Арсенівні стукати в різні державні інстанції з метою встановлення правди. Л. Михальчук першим знайшов у архівах наукової бібліотеки ім. Стефаніка у Львові титанічну працю А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомості».

А саме головне, що він часто спілкувався з матір'ю Людмили Арсенівни – Ніною Павлівною. Вона відповідала йому на безліч питань. У нього не було впевненості в усьому і він досліджував.

Одне з питань, яке поставив він Ніні Павлівні, про зраду А. Васильовича (на засланні доля звела його з іншою жінкою, яка народила йому сина). Засумнівався у любові, про яку твердила Ніна Павлівна. Після чого запанувала довга мовчанка. Потім Ніна Павлівна встала підійшла до рояля і сказала: «Слухайте». З-під її тоненьких пальчиків полинула неймовірна музика...

Леонід Анатолійович слухав, мов зачарований. «Це була диво мелодія! Вона грала довго, а я, мовив, боявся ворухнутися. Коли завершила, довго сиділа із закритими очима, опустивши руки. А тоді сказала: «Цю музику Арсен Васильович написав для мене. Це відповідь чи любив він мене»».

Таких цікавих розмов Л. Михальчук розповідав чимало. Він впевнився, проникся долею родини Річинських. Завжди брав активну участь у читаннях що проходили у Кременеці., Тернополі, Володимир Волинську.

Разом із Людмилою Річинською дбав, допомагав встановити барельєф на їх будинку. Нам у музеї давав поради і знайомив з історичними постатями.

Він познайомив нас із Л. Річинською. Вона стала частим гостем історичного музею. Давала нам свої рекомендації, критикувала за радянщину. Познайомила нас із своїми вишитими роботами. Разом ми відкрили виставку її вишитих килимів хрестиком. Це були об'ємні роботи. Розрахунок візерунків у великих масштабах, кольористика. І все це вчителька математики, громадська діячка. Здавалось, що її вистачить ще на багато літ.

А уже з двох місяців життя почалось поневіряння її. Сім'ю виселено у Казахстан. Підросла у холодній землянці. Самотужки бавилася, долала перші кроки, напівголодна, виробляла характер.

У школі навчалась добре. Згодом закінчила Кизил-Ординський педінститут. Повернувшись в Україну працювала викладачем вищої математики у філіалі Львівського політехнічного інституту у Нововолинську. З ліквідацією закладу – вчителем математики ЗОШ №5. Учні її дуже любили. Була енергійна, завзята, вміло прищеплювала любов до математики учням.

Незалежність України дала їй початок донести правду про свого батька. Вона не вагалася, не боялася, а усім серцем збирала і описувала всі події із життя.

У перших рядах демократичних сил, у всіх заходах міста – Людмила Арсенівна була завжди.

Її обрано головою народного Руху України у Нововолинську. Часті мітинги, вимоги, виступи – це все було з Людмилою Арсенівною.

Паралельно вона доносила до людей чим займався її батько. Записувала численні спогади з материнських уст про його діяльність. Дбала, щоб про батька почули, щоб воскресла і жила пам'ять про нього. Та доля розпорядилася по іншому. У 2004 році пішла у кращий світ.

Дякуючи побратиму Л. Макаруку, архів А. Річинського потрапив у музей. Мені довилось знайомитись і гортати документи, альбоми із фотографіями. Була приємно вражена, як Людмила Арсенівна зуміла все це зібрати, укомплектувати, описати і зберегти.

Дивуюсь, як вистачило їй сил, терпіння, щоб торувати цей шлях. Втрачено родинний будинок, рано померла сестра Слава, особисте життя теж не було успішним та ще й поруч старенька матір. Дивлячись на її запальний характер, здавалось, що вона спішить. І це була правда. Завдяки саме дочці – Л.А. Річинській ми маємо такі відомості про визначного релігійного та громадського діяча Волині 20-30 років.

Надія Войтюк

Юрій Паєвський

Спогади про А. Річинського залишив його похресник Юрій Паєвський, який мав виступ на п'ятих Річинських читаннях. В січні 2008 року Юрія Паєвського не стало.

Родина Паєвських в 20-30 роках проживала у Володимир-Волинську. Батько Юрія Денис Олексійович Паєвський, родом із Полтавщини, колишній офіцер армії УНР, по закінченню радянсько-польської війни разом із рідним братом опинився далеко від Наддніпрянської України. Тут він мав млина, який вважався одним із найкращих на Волині.

Денис Олексійович невдовзі одружився, взяв красиву дівчину з Галичини Олександру Томич. Вона була з давньої родини греко-католицьких священиків, сумувала за Гуцульщиною, Карпатами. Саме про неї розповідає Лідія Лугова в своїх канадських спогадах.

Тісні й дружні стосунки мали Паєвські з Річинськими.

Олександра Паєвська мала пряме відношення до керівників ОУН. Її старший син Юрій Паєвський з 14-ти років пішов в УПА. 27 червня 1952 року на Коломийщині, де в цей час проживала Леся Паєвська («Орися»), група підпільників потрапила до рук ворогів. Судили їх в Києві, допити проводив один із генералів НКВС. Лесю розстріляли в Лук'янівській в'язниці 8 квітня 1953 року.

У в'язниці перебував і син Олександри Юрій Паєвський. Його засудили до 25-ти років табірною ув'язнення. Ось як про нього писав Мирон Слуга в нарисі «Лісова пісня юного комбатанта» (Ців'юк Д.З. З Богом і Україною в серці. – Дрогобич, 2007. – с. 133-141): «Сімнадцятилітнього повстанця-нелегала Юрія Паєвського Військова Колегія Верховного суду СРСР засудили до 25-ти років концтаборів, але він вижив і після проголошення Незалежності України приїхав у столицю подивитись у вічі зрадникові, винному в смерті рідної матері юнака.

Глибина душі немає виміру – як і Всесвіт. Ідеї націоналізму і вселенської справедливості, світ, держава, родина – усе спирається на великі постаті, котрі свідомо несуть цей тягар і дуже часто надто скромні, непомітні. Таким є слюсар Червоноградського водоканалізаційного управління Юрії Паєвський. Мелодія його непересічного життя починається з автоматних черг в антисоветському підпіллі».

Анатолій Пісоцький

Гаврило Чернихівський

Гаврило Іванович Чернихівський (28.09.1936 – 19.09.2011 рр.) відомий

український історик, літературознавець, краєзнавець, поет, не міг залишитися осторонь повернення імені Арсена Річинського на Батьківщину. На перших Річинських читаннях він виступив з доповіддю «Кременецька «Просвіта» 20 - 30-х років», на других – «Кременеччина в житті А. Річинського».

На урочистому прийомі з нагоди 5-річчя присвоєння медичному училищу імені Арсена Річинського з доповіддю «Місце і роль імені А. Річинського в історії рідного краю» виступив науковий працівник краєзнавчого музею Гаврило Чернихівський.

У своїй книзі «Портрети пером: статті, есе, рецензії» (Кременець-Тернопіль, ВАТ «Папірус», 2001. 307 с.) Г. Чернихівський опублікував статтю про життєвий шлях А. Річинського «Цілитель тіла і душі».

При підготовці до відкриття меморіальної дошки Арсенові Річинському на стіні навчального закладу яке відбулося 12 червня 2002 року, Гаврило Іванович залучався до розробки напису на дошці. Меморіальна дошка розміщена на вулиці, яка носить ім'я великого польського поета Юліуша Словацького, а тому було зроблено напис наступного змісту: *«Відомий український вчений – релігієзнавець, лікар-просвітитель, творець духовної музики, в'язень тоталітарних режимів 30-50-х років Арсен Васильович Річинський».*

Петро Мазур

РІШЕННЯ X ЮВІЛЕЙНИХ РІЧИНСЬКИХ ЧИТАНЬ

1. Вважати задовільним дослідження науковцями історичного, етнологічного та релігієзнавчого аспектів творчої спадщини А. Річинського.
2. Підготувати і провести в червні 2022 року наступні Річинські читання, присвячені 130 річчю від дня народження Арсена Річинського.
3. Звернутися до Верховної ради України з пропозицією включити 130 річчя від дня народження Арсена Річинського до переліку пам'ятних дат та ювілеїв, які влаштовуватимуться на державному рівні в 2022 р..
4. Направити лист до АТ «Укрпошта» щодо вивчення можливості випуску поштової марки, присвяченої 130 річчю ювілею Арсена Річинського.
5. Звернутись до правління Національного банку України з пропозицією в 2023 році випуску пам'ятної монети, присвяченої 130 річному ювілею Арсена Річинського.
6. Звернутись до правління Товариства «Просвіта» з пропозиціями щодо вивчення і пропаганди життя і творчого спадку А. Річинського.
7. Залучити учнів шкіл Кременецького району до написання робіт про життєвий та творчий шлях А. Річинського в системі Малої Академії Наук.
8. Домагатися написання науковцями України дисертацій з вивчення творчого спадку А. Річинського на отримання вчених звань кандидатів та докторів наук.
9. Домагатися поширення ідей Арсена Річинського щодо формування гігієнічних знань учнів шкіл, викладених у книзі «Курс гігієни (науки про здоров'я)» в новій українській школі.
10. Продовжити вивчення культурологічної спадщини Арсена Річинського через виконання пісенних і музичних його творів ансамблями, хорами, музикантами.
11. Видрукувати матеріали десятих ювілейних Річинських читань окремою книгою. Матеріали читань розмістити на сайті Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського.
12. Розпочати роботу із розміщення творчого доробку А. Річинського на сайті Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського та інших Інтернет-ресурсах для широкого доступу всіх бажаючих.

Ухвалено на X ювілейних
Річинських читаннях,
м. Тернопіль, 13.04.2021 р.

АВТОРИ ЗБІРНИКА

Білуха Анастасія (Тернопіль), асистент, аспірант.

Василів-Базюк Любов (Лондон, Онтаріо, Канада), магістр бібліотекарства та інформатик університету Західного Онтаріо. Почесний професор Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки в Луцьку.

Войтюк Надія (Нововолинськ), краєзнавець, бувший директор Нововолинського історичного музею.

Голка Неоніла (Тернопіль), кандидат медичних наук, старший викладач.

Головко Михайло (Тернопіль), голова Тернопільської обласної ради.

Епіфаній (Київ), Митрополит Київський і всієї України, Предстоятель Православної Церкви України.

Кашуба Микола (Тернопіль), доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри загальної гігієни та екології Тернопільського національного медичного університету ім. І.Я. Горбачевського.

Колодний Анатолій (Київ), доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

Копач Олександра (Тернопіль), кандидат медичних наук, доцент.

Корда Михайло (Тернопіль), доктор медичних наук, професор, ректор Тернопільського Національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського.

Корнага Світлана (Тернопіль), доктор медичних наук, професор кафедри пропедевтики внутрішньої медицини та фтизіатрії.

Кралуок Петро, доктор філософських наук, професор Національного університету «Острозька академія».

Крицька Галина (Тернопіль), кандидат медичних наук, доцент.

Кучер Світлана (Тернопіль), кандидат медичних наук, доцент.

Лотоцька Олена (Тернопіль), доктор медичних наук, професор.

Мазур Петро (Кременець), кандидат медичних наук, директор Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського, голова Річинських читань.

Мельник Наталія (Тернопіль), кандидат медичних наук, старший викладач.

Пашко Костянтин (Тернопіль), кандидат медичних наук, доцент.

Пісоцький Анатолій (Володимир-Волинський), краєзнавець.

Саган Олександр (Київ), доктор філософських наук, професор, завідувач Відділенням релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

Смачило Оріся (Тернопіль), кандидат медичних наук, асистент.

Сопель Олеся (Тернопіль), лікар-інтерн.

Сопель Ольга (Тернопіль), кандидат медичних наук, доцент.

Федорів Ольга (Тернопіль), кандидат біологічних наук, доцент.

Флекей Наталія (Тернопіль), кандидат медичних наук, доцент.

Флекей Парасковія (Тернопіль), кандидат медичних наук, доцент.

Цалик Любов (Ланівці), краєзнавець, поетеса, письменниця.

Юрчишин Оксана (Тернопіль), кандидат медичних наук, доцент.

Яроцький Петро (Київ), доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**МАТЕРІАЛИ
X ЮВІЛЕЙНИХ РІЧИНСЬКИХ ЧИТАНЬ, ПРИУРОЧЕНИХ
65-РІЧЧЮ
ПАМ'ЯТІ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО**

**Науковий збірник
За редакцією Петра Мазура та Олександра Сагана**

Комп'ютерна верстка - Валентин Борак

Коректор - Оксана Драбчук

Технічний редактор - Петро Грам'як